

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı / Issue: 54
Sayfa/Page: 483-514
ISSN: 1302-6879

1958 İhtilali Sonrası Irak'ın Kuzeyinde Yaşanan Gelişmeler ve Albay Şevvaf İsyanı'nın Türkiye'ye Yansımaları (1958-1959)*
Developments in the North of Iraq After the 1958 Coup D'état and the Reflections of the Colonel Şevvaf Uprising on Turkey (1958-1959)

• Aydın YİĞİT*

* Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya/Türkiye.
Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of History, Antalya /Türkiye.
aydinyigit@akdeniz.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3253-8118

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
08/07/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
12/10/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
31/12/2021

Atrf: Yiğit, A. (2021). 1958 İhtilali Sonrası Irak'ın Kuzeyinde Yaşanan Gelişmeler ve Albay Şevvaf İsyanı'nın Türkiye'ye Yansımaları (1958-1959). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 54, 483-514

Citation: Yiğit, A. (2021). Developments in the North of Iraq After the 1958 Coup D'état and the Reflections of the Colonel Şevvaf Uprising on Turkey (1958-1959). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 54, 483-514

Öz

1921 yılında kurulan Irak Krallığı, General Kasım ve arkadaşları tarafından 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleştirilen ihtilal ile devrilmiş ve ülkede Cumhuriyet ilan edilerek “Irak Cumhuriyeti” kurulmuştur. Ülkenin başında bulunan Kral II.Faysal, Veliht Abdullah ve Başbakan Nuri Sait Paşa olaylar sırasında öldürülürken, yönetime General Abdülkerim Kasım hakim olmuştur. Komünistler ile Kürtlere dayanarak ülkeyi yönetmeye çalışan General Kasım, içlerinde yakın arkadaşlarının da bulunduğu milliyetçileri ise tasfiye etmeye ve sindirmeye başlamıştır. Bu durum, Komünist-Kürt İttifakı'nın doğup özellikle Irak'ın kuzey bölgelerinde etkin olmaya çalışmalarına yol açarken, milliyetçiler başta olmak üzere ülkenin pek çok kesimi tarafından tepkiye karşılanmıştır. Bu tarz bir yönetim anlayışıyla hareket eden General Kasım ve desteklediği Kürt-Komünist İttifakı ise önce Kerkük'te 24-26 Ekim Olaylarının, ardından da Musul'da Albay Şevvaf İsyanı'nın çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, 14 Temmuz 1958 İhtilali neticesinde özellikle Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler, şiddet olayları ve gerek Irak içinde gerekse uluslararası arenada doğurduğu sonuçlar ağırlıklı olarak Türk basınına yansıdığı şekliyle ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irak, Musul, Abdülvahap el- Şevvaf, Kürtler, Komünistler, Türkmenler.

*Bu makale, yazarın Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı'nda yapmış olduğu “Türk Basınına Göre Türkiye-İrak İlişkilerinde Türkmenler (1926-2001)” başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

Abstract

The Kingdom of Iraq, which was established in 1921, was overthrown in a military coup on the 14 of July 1958 by General Kasım and his friends. Following this, through declaring a republic, the Republic of Iraq was established. After King Faisal II, Crown Prince Abdullah and Prime Minister Nuri Said Pasha, rulers of the country were killed during the incidents, General Abdulkerim Kasım dominated the administration. Trying to rule the country in cooperation with communists and the Kurds, General Kasım began to purge and intimidate the nationalists who also included his close friends. While this situation led to the birth of the Communist-Kurdish Alliance and their efforts to be effective especially in the northern regions of Iraq, it was met with a negative reaction from many parts of the country, especially from the nationalists. Employing such a method of rule General Kasım and the Kurdish-Communist Alliance he supported led to 24-26 October Incidents in Kirkuk and then the Colonel Şevvaf Uprising in Mosul. In this study, the attempt is made to show, primarily from the Turkish press, the developments especially in the North of Iraq resulting from the 14 of July 1958 coup d'état, the violence and its consequences both in Iraq and in the international arena.

Keywords: Iraq, Mosul, Abdülvahap al-Şevvaf, Kurds, Communists, Turkmens.

Giriş

Nuri Sait Paşa başta olmak üzere 1952'den itibaren iktidara gelen hükümetlerin ülkede istenilen istikrarı sağlayamaması ve sürekli güç kaybederek zayıflamaya başlaması, 14 Temmuz 1958 Irak İhtilali'nin çıkmasına sebep olduğu gibi, Irak'ın siyasi tarihinde de önemli bir değişimin yaşanmasına yol açmıştır. İhtilal, ideolojik temellendirme açısından, tüm dünya üzerinde etkisini sürdüren sosyalist ve milliyetçi akımlara dayanmıştır. Nitekim bu akımlardan etkilenen Zırhlı Birlikler Kumandanı General Abdülkerim Kasım önderliğindeki "Hür Subaylar Hareketi"ne üye birlikler, 14 Temmuz 1958'de İngilizlerle iş birliği yaptığı belirtilen 25 yaşındaki Kral II. Faysal'ı önce tevkif etmişler, sonra onu ve Velihaht Abdullah (Abdulilah) ile Başbakan Nuri Sait'i öldürmüşlerdir. Ardından krallığı lağvederek Cumhuriyet'i ilan eden İhtilalciler, İngiltere Büyükelçiliği'ni de yağma ederek ateşe vermişlerdir. İhtilalcilerin ele geçirdiği Bağdat Radyosu ise bu tarihten itibaren Irak (Cumhuriyeti) Radyosu ismini almış ve yeni iktidar sahiplerinin sözcülüğünü yapmaya başlamıştır. Bu tür bir kaos ortamında, büyük gösterilerin yapılmaya başlaması ve bazı gruplar arasında çeşitli çatışmaların çıkması, 14 Temmuz sabahından itibaren tüm ülkede örfi idarenin (sıkı yönetimin), öğlenden sonra da sokağa çıkma yasağının ilan edilmesi sonucunu doğurmuştur (Cumhuriyet, 15.07.1958b: 1,5; Hürriyet, 15.07.1958a: 1,5; Son Telgraf, 15.07.1958: 1; Son Posta, 16.07.1958: 1,7).

General Abdülkerim Kasım tarafından idare edilen ihtilalciler, iktidarı ele geçirdikten sonra bir “İhtilal Hakimiyet Konseyi” (Irak Cumhuriyet Hükümeti Konseyi), bir de tutuklanan kralın yerine devlet başkanlığı vazifesini ifa etmek üzere üç kişiden oluşan “Geçici Devlet Başkanlığı Konseyi” kurmuşlardır (Son Telgraf, 15.07.1958: 1; Cumhuriyet, 15.07.1958b: 5; Son Posta, 15.07.1958a: 7). Yönetim kademelerinin oluşturulmasından kısa bir süre sonra da idari ve anayasal anlamda bazı düzenlemelere gidilerek, 26 Temmuz 1958’de Geçici Irak Anayasası ilan edilmiştir (Vatan, 28.07.1958: 1,5; Vakit, 28.07.1958: 1; Hadiselere Tercüman, 28.07.1958: 5). 30 maddeden oluşan Anayasanın 2. maddesinde; Irak’ın Arap milletinin bir parçası olduğu, 3. maddesinde ise Araplar ile Kürtlerin bu vatanın evlatları olduğu ve Irak’ın bütünlüğü içerisinde milli haklarının garanti edildiği belirtilmiştir. Yine aynı Anayasada; Irak’taki bütün vatandaşların kanun önünde, resmi görev ve sorumluluklarda eşit olduğu ifade edilerek ırk, menşe, dil, din ve inanç bakımından ayırım yapılmayacağı bildirilmiştir (madde:9) (Turan, 1996: 28; Hakkı, 2007: 11-12). Anayasadaki esaslardan da anlaşılacağı üzere; Kasım ve yönetimi, ihtilal sırasında destek aldıkları Kürtler ile komünistler başta olmak üzere ülkedeki birçok muhalefet kanadını birleştirerek Irak’ın bağımsız kimliğinde bir bütünlük oluşturmaya çalışmıştır.

Artık yönetime büyük oranda hakim olan ve genel olarak komünistler ile Kürtlere dayanan General Kasım, son olarak ihtilalin iki numaralı ismi olup Arap milliyetçisi ve Nasır taraftarı olan arkadaşı Abdüsselam Arif’i 30 Eylül’de görevden alarak Bonn’a elçi tayin etmiştir (Milliyet, 01.10.1958: 5; Son Posta, 01.10.1958: 1,7). Ancak Arif’in gizlice ülkeye geri dönmesi üzerine General Kasım bu kez Arif’i devletin emniyetini tehlikeye soktuğu gerekçesiyle 4 Kasım 1958’de tutuklatmış ve böylece onu tamamen saf dışı bırakmıştır. Arap milliyetçisi olan diğer Nasırcılar da yavaş yavaş devlet kadrolarından tasfiye edilmeye başlanmıştır. Bu durum, Abdülkerim Kasım’ın tek başına iktidar olmasını sağlarken, aynı zamanda ülkede milliyetçi Nasırcılar ile komünistler arasında çatışmalar çıkmasına yol açmıştır (Hürriyet, 05.11.1958: 1; Hürriyet, 06.11.1958: 3; Saatçi, 1996: 210).

İhtilalin bir diğer özelliği, Irak’ın İngiltere ile olan 37 yıllık bağı koparmış olmasıdır. Bu tarihten sonra Irak, tıpkı Suriye ve Mısır gibi bağımsız bir politika izlemeye başlamıştır. General Kasım’ın 27 Temmuz’da verdiği demeçte, “Irak ne batılıların ne de Sovyetlerin peyki olmak arzusundadır. Bütün milletlerle dostane münasebetler kurmak ve müstakil bir siyaset takip etmek emelindedir” (Son Telgraf, 28.07.1958: 1; Vakit, 28.07.1958: 1; Hadiselere Tercüman, 28.07.1958: 5) demesi, yine Irak’ın 14 Şubat 1958’de kurulan Irak-Ürdün Arap

Federasyonu'ndan ayrıldığını açıklaması (Cumhuriyet, 15.07.1958a: 1; Hadiselere Tercüman, 17.07.1958: 5), buna mukabil Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdığını bildirmesi ve ihtilalin gerçekleştiği günlerde Şam Radyosu'nun yaptığı bir yayında Irak Hükümeti'nin bundan sonra "müspet tarafsızlık" siyaseti izleyeceğini iddia etmesi söz konusu politikanın takip edileceğine ilişkin ilk belirtilerdi (Hürriyet, 15.07.1958b: 1; Son Posta, 15.07.1958b: 1,7). Daha önemlisi hem verilen beyanatların hem de ihtilalin ilk günü Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin tanınmasının, Irak'ın Bağdat Pakti'ndan da çok kısa bir süre içinde çekilebileceği izlenimini vermesidir.

Irak yönetimi, her ne kadar bağımsız bir politika izleyeceğini belirtse de bunun tam anlamıyla gerçekleştiği söylenemez. Çünkü General Kasım, iktidarda, Irak Komünist Partisi'ne yer vermiş, hatta 18 Temmuz'da Sovyetler Birliği ile siyasi ilişkiler kurma kararı alarak ikili ilişkileri büyükelçilik düzeyine çıkarmış (Son Telgraf, 19.07.1958: 1; Son Posta, 20.07.1958: 3) ve hemen sonrasında imzaladığı antlaşmayla da bu ülkeden ekonomik ve askeri yardımlar almaya başlamıştır (Arı, 2004: 287-288). Bu gibi gelişmeler, gün geçtikçe Irak'ın Sovyet denetimine girdiğini gösteriyordu.

1. Liderler Arasında Anlaşmazlıkların Ortaya Çıkması

İhtilalin bir numaralı ismi olan ve Başbakanlık ile Millî Savunma Bakanlığı'nı üzerinde barındıran Abdülkerim Kasım, bağımsız bir politika izleyerek Irak'ın Arap dünyasında lider olmasını istiyordu. Buna karşın Başbakan Yardımcı ve İçişleri Bakanı olan ihtilalin iki numaralı ismi Abdüsselam Arif, Arap milliyetçisi ve Mısır'da 1954'te iktidara gelen Nasır'ın koyu bir taraftarıydı. Arif, Irak'ın Mısır öncülüğündeki Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birleşmesini istemekteydi (Milliyet, 13.09.1958: 5; Son Posta, 06.11.1958: 7). Bu durum, ülkenin de Kasım yanlıları (komünistler) ve Arif taraftarları (milliyetçiler) olmak üzere iki kesime ayrılmasına neden olmuştur (Bellisar, 1959: 2).

Aynı bölünme orduda da söz konusuydu. Subayların bir kısmı Arap milliyetçisi olup Irak ile Mısır'ın birleşmesini savunmakta, diğer kısmı komünist ideolojiye sahip subaylar olup Kasım gibi Irak ile Mısır'ın birleşmesine karşı çıkmaktaydı. Bu yüzden Irak Komünist Partisi (IKP), Kasım'ın liderliği bırakmaması için milliyetçilere karşı yoğun gösteriler düzenleyerek ona destek olmuştur. Kasım da Arap milliyetçilerine karşı denge kurmak amacıyla komünistlere ve Kürtlere aynı desteği sağlamıştır (Kızıldemir, 1964a: 4; Saatçi, 1996: 210; Bilgin, 1992: 113).

Mısır Milli Eğitim Bakanı Kemalettin Hüseyin'in Ekim ayı sonlarında Irak'ı ziyaret etmesi ise 30 Eylül'de Arif'in görevden alınması nedeniyle Kasım'a tepkili olan Nasır taraftarları ile milliyetçi Arif yanlılarının Kasım yanlısı olan komünistlerle çatışmasına neden olmuştur. Hatta, Arif'in gizlice ülkeye geri dönmesi ve hükümet darbesi gerçekleştireceği gerekçesiyle hapse atılması gösterilerin artmasına, komünistlerle Arap milliyetçileri arasındaki çarpışmaların şiddetlenmesine yol açmıştır. Olaylar sırasında Bağdat'ta yaklaşık 1000 kişinin tutuklandığı belirtilmiştir (Hürriyet, 05.11.1958a: 1; Son Posta, 15.11.1958: 7; Milliyet, 06.11.1958: 1; Akşam, 07.11.1958: 1,5; Cumhuriyet, 07.11.1958: 1,5). Sonuçta ülkenin en üst yönetim kadrosu ile ordusu başta olmak üzere toplumun hemen hemen her kesimi milliyetçiler-komünistler şeklinde iki kutba ayrıldığından artık bundan sonraki süreçte her bir grup gücünü artırmanın yollarını aramaya başlamış, bunun için de müttefik arayışına girmiştir.

2. İhtilal Sonrası Irak'ta Kürt-Komünist İttifakı ve Türkmenler

14 Temmuz 1958 İhtilali ile ülkede Cumhuriyet rejimini kuran Abdülkerim Kasım ve beraberindekiler, kurulan yeni İhtilal Hakimiyet Konseyi (Cumhuriyet Hükümeti)'nde Ulaştırma Bakanlığı'na Kürt kökenli Baba Ali'yi getirmişlerdir. Sunni Arapları, Şii Arapları ve Kürtleri temsil etmek üzere oluşturan üç kişilik Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Kürt üyesi ise Halid Nakşibendi olmuştur (Son Telgraf, 15.07.1958: 1; Cumhuriyet, 15.07.1958b: 5; Son Posta, 15.07.1958a: 7; Bilgin, 1992: 110). Üstelik 26 Temmuz 1958'de ilan edilen Geçici Irak Anayasası'nda, Araplar ile Kürtlerin bu vatanın evlatları olduğu ve Irak'ın bütünlüğü içerisinde milli haklarının garanti edileceği ifade edilmiştir.

7 Eylül'de ilan edilen afa da 1 Eylül 1939'dan itibaren krallık döneminde siyasi suçlardan dolayı mahkûm edilenler, Kürtler de dahil olmak üzere, serbest bırakılmışlardır (Son Posta, 08.09.1958: 1). Böylece cumhuriyetin gelişi Kürtler arasında tam bir bayram havası yaratmış ve tutuklu olanlar ile sürgünde bulunanlar evlerine dönmüşlerdir. Bunlar içerisinde şüphesiz en fazla öneme sahip olan kişi Molla Mustafa Barzani idi. Sürgünde bulunan Kürt aşiret lideri Molla Mustafa Barzani, General Abdülkerim Kasım'ın daveti üzerine, 11 yıl önce gittiği Sovyetler Birliği'nden 6 Ekim 1958'de dönmüştür (Bilgin, 1992: 111-112). Barzani'nin Irak'a dönüşü Kürt-Türkmen çatışmalarında başlı başına bir milat olarak değerlendirilebilir. Çünkü Barzani'nin Bağdat'a gelmesi, iktidar tarafından çok da fazla dizginlenmeyen Kürtleri Irak'ta bir Kürt devletinin kurulması

konusunda cesaretlendirmiş ve bunun için çalışmalarına yol açmıştır. Bunlar arasında, Irak ordusunda görevli subaylar ile emniyet mensuplarının bulunması ise durumun ciddiyetini göstermiştir (Milliyet, 13.11.1958: 1,5; Nizamettin Neftçi, 1958: 4; Us, 1958b: 1).

Komünistler ile Kürtler arasındaki ilişkinin geçmişi ise 1930'lara kadar götürülebilir. 1934 yılında komünistler tarafından kurulan "Hakka" örgütü, daha çok ülkenin güney bölgelerinde gelişmesine karşın kuzey bölgelerine de sızrama göstermiştir. Örgüt, Kürtlerle irtibata geçmiş ve komünizmin Kürtler arasında yayılmasını sağlamıştır. Ayrıca Bağdat Paktı sırasında da komünizme dönük hareketler devam etmiş, Sovyet Rusya'sına birçok Kürt gönderilmiştir (Aytek, 1974b: 5).

İhtilal öncesinde Kürtler arasında etkin olmaya çalışan bir başka komünist teşekkül, Irak Komünist Partisi (IKP)'dir. Eylül 1956'daki ikinci konferansında IKP, Kürtlere olan yaklaşımını belirleyen ve onlara önemli tavizler veren kapsamlı bir belge hazırlamıştır. Belgede; "Bugünün koşullarında izlenmesi gereken bir tek yol vardır: Emperyalizme ve onun oluşturduğu paktlara karşı ortak mücadele, Iraklı Arap ve Kürt kitlelerini özgürlüğe götürecektir ve hızla yükselen Arap Kurtuluş Hareketi'nin yanında yer almak." denilmiş ve arkasından; "Irak Komünist Partimiz Kürt halkının tüm haklarını istemeye ve elde etme yolunda mücadeleye devam edecektir. Aynı zamanda, dar milliyetçi, ayrılıkçı nitelikteki yaklaşımları mahkûm etmeyi ve ona karşı mücadeleyi de sürdürecektir" ifadelerine yer verilmiştir. Yaklaşık bir yıl sonra da Haziran 1957'de, IKP'nin "Kürdistan Seksiyonu", Birleşik Kürt Demokrat Partisi (BKDP)'ne katılma kararı almıştır (Kutschera, 2001: 236-238).

Böylelikle başlayan etkileşim ve birliktelik, 14 Temmuz'da Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte daha büyük bir artış göstermiştir. Özellikle Irak'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birleşmesine karşı muhalefet eden Kürtlerin en önemli destekçileri, müttefikleri olan IKP idi. Sovyetlerin desteklediği IKP de, bu birleşmenin gerçekleşmesi halinde kendisinin siyasi hayattan silineceğini düşündüğü için Kürtlerle ortak hareket etmişlerdir (Kutschera, 2001: 242). Böylece Kürtler, büyük bir serbestlik içinde IKP etrafında teşkilatlanmaya başlamışlardır (Yılmaz, 2005: 55).

Molla Mustafa Barzani'nin 6 Ekim 1958'de Bağdat'a gelmesinin bu ittifakın güçlenmesine katkı sağladığı söylenebilir. Barzani, baştan beri Kasım'dan yana Arif'e karşı bir tutum içinde olmuştur. Ayrıca Sovyetlerle sıkı bir ilişki içinde olduğundan komünistlere de çok yakındı. Bunun bir sonucu olarak 10 Kasım 1958'de BKDP ve IKP arasında bir "İşbirliği Antlaşması"

imzalanmıştır. Ardından Ocak 1959'da, parti içinde radikal değişiklikler yaparak bundan böyle hemen hemen hepsi komünizmi benimsemiş bir kadro ile partiyi yönetmeye başlamıştır. Dolayısıyla artık Molla Mustafa Barzani liderliğindeki BKDP'li Kürtler, tümüyle IKP'nin güdümüne girmiştir (Bilgin, 1992: 114-115; Kutschera, 2001: 244-245; Melik, 1958: 5).

Anlaşılacağı üzere, ihtilalden sonra komünistlerin iktidardan destek alarak güçlenmesi, aynı zamanda komünist Kürtlerin de güç kazanması anlamına gelmiştir. Keza, Irak'ta kuruluş, Demokratik Örgütler adıyla bilinen ve Ulusal Cephe altında toplanan Barış Severler, İleri Gençlik, Demokrat Gençlik, Devrimci Gençlik, Devrimci Öğretmenler ve "Mukaveme eş-Şaabiyye" denilen silahlı Halk Mukavemet Teşkilatı (HMT) gibi birçok komünist teşkilatın bağlı olduğu "Vatan Meclisi" adındaki kurulun üyelerini komünist Araplarla Kürtler teşkil etmiştir. Yüksek Komünist Şurası şeklinde adlandırılabilir olan bu Cephe'nin en önemli Kürt üyeleri arasında; Kerkük'te 14 Temmuz 1959'da Türkmenlere yönelik gerçekleşecek olan katliamda büyük etkisi bulunan Maruf Berzenci (o günün Kerkük Belediye Başkanı) ve Abdülcebbar Piruzhan (İleri Gençlik üyesi) yer almıştır (Yılmaz, 2005: 61-62; Aytek, 1974b: 5; Saatçi, 1996: 210). Ayrıca diğer üst düzey görevdeki komünist Kürtler şöyle sıralanabilir; Şevket Baban (Avukat), Celil Hoşyar (Yüksek Dereceli Hakim), Şeyh Sadık Barzanî, İbrahim Ahmed (Habad adlı Kürtçe gazetesinin sahibi), Refik Hilmi (Türkiye'deki Kültür Ataşesi), Mükerrrem Talabani (Toprak Reformu Teşkilatı müfettişlerinden), Nahide Selâm (Kürt Şairi), Abdullah Güran (Dünya Barış Severler Örgütü Üyesi), Lütfü Bekir Sıdkı (Bağdat Hür Ses Gazetesi Sahibi), Halûk Emin Zeki (Bağdat Barosu Yönetim Kurulu Üyesi), Yarbay Taha el-Bamerni (HMT Komutanı) (Yakuboğlu, 1976: 23-24).

Belirtilen gruplar içerisinde özellikle HMT'nin bambaşka bir önemi bulunmaktadır. Bu örgüt, IKP'nin kendi kuruluşlarını korumak için oluşturduğu silahlı direniş ünitelerine karşı onu etkisiz hale getirmek için Kasım tarafından 1 Ağustos 1958'de kurulmuştur. Ancak HMT, kuruluş misyonunun tersine, Kasım'dan ziyade IKP'nin denetimine girmiş ve silahlı komünist grupların diğer adını ifade eder hale gelmiştir. HMT'nin başına ise ilk olarak Moskova'da eğitim gören ve aynı zamanda Barış Severler Örgütü'nün Başkanı olan Suriyeli komünist Kamil Kazancı getirilmiştir (Aytul, 1959: 3; Bilgin, 1992: 113; Yılmaz, 2005: 62). Bu örgüt, Kürtlerin desteği ile Kerkük ve havalisinde oldukça etkin bir hale gelecektir (Bellisar, 1959: 2).

Böylece, Türkmenlere karşı düşmanlık hisleri besleyen ve doğrudan doğruya talimatlarını dışarıdan, Moskova'dan aldıkları

belirtilen komünistler ile Kerkük'ü kurulmak istenilen Kürt Devleti sınırlarına dahil etmek amacını taşıyan, aynı zamanda komünistlerle işbirliği yapan Kürtlerin, şiddet ve gösterilerinin merkezi Kerkük olmuştur (Coşar, 1958a: 3; Nizamettin Neftçi, 1958: 4). Zira, Arap milliyetçiliğine karşı alternatif oldukları için BKDP ve IKP daha özgür hareket etme olanağına sahiplerdi (Bilgin, 1992: 115). Bu durumun büyük çatışmalar çıkarabileceğini düşünen 2.Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı, şehirdeki farklı unsurları bir araya getirerek uzlaşma sağlamak istemiş ve bu amaçla “Vatani Dayanışma Komitesi”ni kurmuştur. Komitede Kürtlerden, komünistlerden ve milliyetçilerden karışık beş kişi, Türkmenlerden de dört kişi yer almıştır (Yılmaz, 2005: 65).

Türkmenler ise, Irak'ta gerçekleştirilen ihtilal kendileri için bir sürpriz olduğundan, tam bir şaşkınlık hali yaşamışlardır. Siyasi eylemleri bıraktıkları ve politik yalnızlığı tercih ettiklerinden ihtilale ve sonrasındaki gelişmelere hazırlıksız yakalanmışlardır. Öte yandan 14 Temmuz İhtilali ile birlikte Irak Askeri Genel Valisi, petrol alanlarını korumak amacıyla derhal Kerkük ve civarını “yasak bölge” ilan etmiştir (Son Posta, 16.07.1958: 7). İhtilalin ilk günü ise ellerinde Nasır'ın posterlerini taşıyan koyu Arap milliyetçisi kalabalık bir grup, Kerkük'ün merkezinde yaptıkları sevinç gösterileri sırasında Atatürk'ün resimlerine saldırmıştır (Nermin Neftçi, 1958b: 4). Neyse ki Kerkük ve civarında Nasırcıların gerçekleştirdiği bu eylemin dışında, ihtilalin ilk günlerinde Türkmenleri ilgilendiren başka bir hadise yaşanmamıştır.

Türkmenler, mevcut huzursuzluğun giderilmesinden hemen sonra Krallık döneminde uğradıkları baskılara Cumhuriyet döneminde son verileceği umuduyla, ihtilali gerçekleştiren Abdülkerim Kasım'a kutlama mesajları göndermiş, bu suretle yeni rejimi desteklediklerini bildirmişlerdir (Yılmaz, 2003: 24; Nermin Neftçi, 1958a: 4). Ancak beklentilerin tersine Türkmenlere yönelik ilk darbe, General Kasım'ın hazırlattığı Geçici Irak Anayasası ile vurulmuştur (26 Temmuz 1958). Anayasanın 3. maddesinde; Irak'ın temel unsurları olarak Araplar ile Kürtler gösterilirken ve Irak'ın bütünlüğü içerisinde milli haklarının korunacağı garanti edilirken Irak'ın bir diğer yerli unsuru olan Türkmenlerden anayasanın hiçbir noktasında bahsedilmemiştir (Vatan, 29.07.1958: 5; Peremeci, 1958: 2; Evsal, 1958: 1). Sadece, Irak'taki bütün vatandaşların kanun önünde, resmi görev ve sorumluluklarda eşit olduğu ifade edilerek, ırk, menşee, dil, din ve inanç bakımından ayırım yapılmayacağı ifade edilmiştir (Akçora, 2006: 42). Dolayısıyla Türkmenler, anayasada belirtilmemek suretiyle, haklarını elde etmek konusunda iktidarın inisiyatifine terk edilmişlerdir.

Diğer taraftan Türkmenler, genel olarak komünizm düşünce ve ideolojisinden sürekli uzak durmuşlardır. Sebebi, bu düşüncelerin ailelerini parçalayacağına inanmaları ve kendi dini-ahlaki değerleriyle çatışan bir durum yaratacak olmasıdır. Bu fikirlerin Sovyetler Birliği tarafından uygulanması ve Orta Asya'daki milyonlarca Türkü kendi ülkesine katması da yine bu düşünceye uzak kalmalarının bir diğer nedeni olmuştur (Yılmaz, 2005: 62-63).

Bununla birlikte Kürtlerle ittifak halinde bulunan IKP, ihtilalden önce Türkmenler arasına girmeye ve komünizm düşüncesini Türkmen toplumuna kabul ettirmeye çalıştıysa da başarılı olamamıştır. Bu yolda, bazı Türkmen ileri gelenleriyle görüşmeler yapan IKP, partinin Türkmenlere destek sağlayacağını, karşılığında ise ittifak istediklerini bildirmiştir. Söz konusu teklife red cevabı alan IKP, bu kez Bağdat Üniversitesi'ndeki Türkmen öğrencilerden "Demokrat Türkmenler" adında bir cephe kurmaya çalışmıştır. Bu cephe, Kerkük'te birkaç gazete yayınlamaya başlamış fakat Türkmenlerin baskısı ile kısa bir süre sonra kapatılmıştır. Türkmenleri komünizm ideolojisine katma girişimleri böylece boşa çıkan IKP, bu gelişmeler karşısında Türkmenlere karşı cephe almaya başlamıştır (Yılmaz, 2005: 63). Üstelik 1959 yılının ilk aylarında Kerkük'teki çeşitli birlik, sendika ve dernekler için yapılan seçimlerde komünist adayların seçilememesi, partinin Türkmenlere olan tavrını büsbütün nefrete dönüştürmüştür (Hürmüzlü, 2003: 47-48). Türkmenler oylarını komünistlere vermeyip özel listeler çıkarınca, bu durum komünistlerin müttefikleri Kürtlerin de tepkisine yol açmıştır. Dolayısıyla şimdiye kadar ülkede süregelen komünizm-milliyetçilik çatışması, Kerkük'te Kürt-Türkmen çatışması halini almıştır.

Türkmenlerin Kürtlerle ilişkileri, Irak'ın kurulduğu ilk yıllardan itibaren samimi, dost ve yakın ilişkiler çerçevesinde yürütülmüştür. Iraklı Türkmenler ve Kürtler, birbirlerine "kardeş" nazarıyla bakarak, yıllarca iç içe ve barış içinde yaşamışlardır. Komşuluk ve ticaret ilişkilerinin yanı sıra, daha ileri düzeyde, evlilikler yaparak akraba olmuşlardır. Bu nedenle Irak siyasi tarihinde, Türkmenlerle Kürtler arasındaki ilk siyasi krizlerin ne zaman başladığına dair kesin bir tarih vermek oldukça zordur. Ancak iki unsur arasında çıkan çatışmaların ilk belirtilerinin 14 Temmuz 1958 İhtilali ile bağlantılı olduğu ve bu tarihten itibaren aradaki dostluk bağlarının koparak, yerini çeşitli çatışmalara ve düşmanlıklara bıraktığı, sonuçta da kronik bir çatışma ortamının doğduğu söylenebilir (Pamukçu, 1991: 5; AYTEK, 1974a: 5). İhtilal sonrasında yaşanan tüm bu gelişmeler, aslında baskıcı bir krallık yönetiminin yıkılarak yerine kurulan Cumhuriyet'in "tam özgürlük" veya "istenilen amaca ulaşmak için

beklenen uygun ortam” şeklinde algılanmasından da kaynaklanmış olması muhtemeldir. Nitekim, İhtilal sonrası ortaya çıkan siyasi teşkilatlar, partiler ve nihayet ittifak gruplarından her biri, Cumhuriyet'i kendi belirlediği esaslar çerçevesinde uygulamak istediği için diğer gruplara karşı üstünlük kurma, bunun için de ittifaklarını büyüterek gücünü artırma yoluna gitmiştir. İttifaka dahil olmayanların ise tamamen sindirilmesi ve etkisizleştirilmesine çalışılmıştır.

3. Kerkük'te Düzenin Bozulması ve 24-26 Ekim Olayları

General Kasım ve ekibi, düzenin sağlanması için ülkenin her noktasına kendilerine bağlı komutanlar göndermiştir. Bunlardan biri olan General Nazım Tabakçalı, 16 Temmuz 1958'de merkez karargahı Kerkük olan 2.Tümen Komutanlığı'na atanmıştır. Milliyetçi eğilimleriyle meşhur Bağdatlı Arap bir aileden gelen Tabakçalı, tıpkı Başbakan Yardımcı Albay Abdüsselam Arif gibi İslami-milliyetçi görüşlere sahipti. Kerkük'te yaşayan Türkmenler de çoğunlukla aynı görüşte olduklarından, Irak'ın kuzeyinde, Musul'dan Süleymaniye'ye kadar olan, tüm birimleri sorumluluğu altında tutan 2.Tümen Komutanı General Tabakçalı ile Kerküklü Türkmenler arasında hemen bir yakınlık kurulmuştur (Talabanî, 2005: 35). Tabakçalı, Kerkük'te görevine başladıktan sonra, Irak Cumhuriyet Hükümeti'nden şehrin Kürt Belediye Başkanı Fazıl Feyzullah (Talabani)'ın görevden alınmasını istemiştir. İsteğin kabul edilmesi ile Kerkük'ün yeni Belediye Başkanlığı'na 20 Ağustos 1958'de, Türkmen asıllı Nurettin Vaiz¹ getirilmiştir (Nakip, 2007: 264; Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Talabanî, 2005: 36).

Bu sırada Bağdat merkezli yaşanan olaylar ve gerginleşen hava, ülkenin diğer kesimlerini de etkisi altına almak üzereydi. Keza, Musul ve Kerkük'teki atmosfer kısa zamanda Bağdat'takinden farksız bir hale gelmiştir. Ülkedeki milliyetçiler ile komünistler arasında yaşanan şiddetli çatışmalar, özellikle Musul ve Kerkük'te en sert yüzünü göstermeye başlamıştır.

Bu bölgelerde yaşanan olayların Bağdat'taki gösterilerden ve çatışmalardan tek farkı ise Molla Mustafa Barzani etkisi idi (Akşam, 07.11.1958: 5; Hadiselere Tercüman, 05.11.1958: 1,5). Nitekim Barzani'nin Bağdat'a geldikten sonra Süleymaniye'ye gitmek üzere 22 Ekim'de Kerkük Askeri Havaalanı'na iniş yapması, kanlı olayların başlamasındaki ilk kıvılcım olmuştur. Barzani'yi karşılamak üzere civar vilayetlerden Kerkük'e gelen Kürtler, Barzani'yi tezahüratlarla

¹ Nuri Talabanî, başlangıçta “*Türkmen avukat*” dediği Nuri Vaiz için daha sonra “*Kürt soyundan*” gelmektedir, ifadesini kullanmaktadır (Talabanî, 2005: 36).

karşıladıktan sonra aynı tezahüratlarla Süleymaniye'ye gitmişlerdir. Barzani, iki günlük ziyaretin ve temasların ardından Bağdat'a gitmek üzere 24 Ekim'de tekrar Kerkük'e gelmiştir. O gün, Kerkük'teki ordu evinde misafir edilen Barzani, 25 Ekim'de Kerkük'ten uçakla Bağdat'a dönmüştür (Saatçi, 1996: 212; Pamukçu, 1991: 5). Kerkük'teki karışıklıklar ve çatışmalar ise Barzani'nin özellikle ikinci kez Kerkük'e gelişi sırasında başlamış ve Bağdat'a döndüğü günün ertesine kadar devam etmiştir.

Barzani'nin Süleymaniye'den döndüğü 24 Ekim 1958 günü, Kerkük'teki 2. Tümen Komutanı Nazım Tabakçalı Musul'da bulunuyordu (Nizamettin Neftçi, 1958: 4). Bu durum, Barzani ile birlikte gelen ve sonrasında kamyonlarla Kerkük'e getirilmek suretiyle takviye edilen silahlı Kürtlerin daha rahat hareket etmelerini sağlamıştır. Barzani ile beraberindeki komünist eğilimli Kürtlerin Kerkük'e bu şekilde gelişi şehirde tansiyonu bir anda yükseltmiştir. Türk basının verdiği bilgilere göre; krallık döneminde hükümete karşı isyan etmeleri için kendilerine gizlice Nasır tarafından gönderilen silahlarla donatılmış beş bin kadar Kürt, Kerkük caddelerinde önce Türkmen aleyhtarı sloganlar atmış, ardından taşkınlık yaparak Türkmenlere saldırmaya başlamıştır. Üç Türkmen ağır surette yaralanmış, şehirdeki Türkmenlere ait mağazalar tahrip edilip yağmalanmıştır (Hadiselere Tercüman, 05.11.1958: 1,5; Hürriyet, 05.11.1958b: 1,5; Milliyet, 05.11.1958: 1; Son Posta, 05.11.1958: 1,7). Özellikle Türkmen kahvelerin bulunduğu Avkaf Caddesi'nde toplanarak gösteriler yapan Kürtler, o günün akşamında da Yıldız Kahvesi'ne saldırıda bulunmuşlar ve bazı sürtüşmeler yaşanmasına sebep olmuşlardır (Pamukçu, 1991: 5; Nermin Neftçi, 1958b: 4; Saatçi, 1996: 212).

25 Ekim sabahı ise yüzlerce Kürt, Barzani'yi uğurlamak için kamyonlarla Süleymaniye'den Kerkük'e gelmiştir. Kasım ve Barzani'nin posterlerini taşıyan ve sürekli Türkmenleri kışkırtacak sloganlar atan grupların ellerindeki Kürtçe pankartlarda "Türkmenlere Ölüm", "Kerkük Kürt Şehridir, Yabancılar Dışarı", "Kerkük Kürt Şehridir, Yaşasın Barzani", "Kahrolsun Turancılar", "Türkmenler Şehri Terk Edin" gibi ağır hakaret ve tahrik içeren ifadeler yer almıştır. Şehre böylesi bir gürültü ile giriş yapan silahlı Kürtler, Barzani'nin yanında bulunan Kürtlerle birleşmiş ve Kerkük'teki Türkmen halka karşı tam bir gövde gösterisinde bulunmuşlardır (Pamukçu, 1991: 5). Gerek Barzani'nin Kerkük Havaalanı'ndan uğurlanması gerekse Kürtlerin havaalanından dönüşü sırasında Kerkük sokaklarında toplanan ve hemen hemen hepsi civar vilayetlerden gelen komünist eğilimli Kürtler, bir kez daha Kerkük'teki Türkmen kahve ve dükkanlarına hücum edip

Atatürk'ün resimlerini parçalamaya kalkışmışlardır. Bunun üzerine Türkmenlerle-Kürtler arasında başlayan çatışmalarda, Türkmenlere ait dükkan ve mağazalar hasar görmüş, bazıları yağmalanmış, Atatürk'ün resimleri parçalanmış ve çatışmalarda her iki taraftan da pek çok kişi yaralanmıştır (Cumhuriyet, 09.11.1958: 1; Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 1,5; Hürriyet, 09.11.1958: 5; Milliyet, 09.11.1958: 1). Uğurlama sırasında olayların büyümesini önlemeye çalışan Kerkük Garnizon Komutanı Hidayet Aslan'ın kalp krizi geçirerek ölmesi ise Türkmenler arasında infiale yol açmıştır (Hadiselere Tercüman, 05.11.1958: 5; Hürriyet, 05.11.1958b: 5; Son Posta, 05.11.1958: 7).

Saldırılarda komünist subayların da yer alması, çıkan çatışmaların sertleşmesindeki bir başka etkendi. Zira 25 Ekim'deki bu çatışmaların kısmen sona erdiğinin düşünüldüğü bir anda komünist subaylar kışlanın kapılarını açarak ordu birliklerini harekete geçirmişlerdir. Askerlerin kendilerine destek verdiğini anlayan saldırganlar ise cesaret bularak tekrar Türkmenler üzerine yürümüşlerdir. Aynı şekilde dükkan ve mağazaları tahrip edip, tabelaları, kepenkleri kırmaya başladıklarından şiddetli çarpışmaların tekrarlanması kaçınılmaz olmuştur. Yetmiş kişinin o gün hastaneye kaldırılmış olması, olayların boyutunu gözler önüne sermesi açısından dikkat çekicidir (Nizamettin Neftçi, 1958: 4; Nermin Neftçi, 1958b: 4). Saldırı sırasında Türkiye'den giden gazete, mecmua ve kitapları Türkmen halkın istifadesine sunan "Habib" isimli Milli Kütüphane de yağma edilmiş, birçok eser parçalanarak yok edilmiştir (Yazman, 1958: 2).

Durumun vahim bir alması üzerine Kerkük'e gelen 2.Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı, verdiği emirle askeri birlikleri harekete geçirmiş, sokağa çıkma yasağı uygulamış, okulları tatil etmiştir (Akşam, 08.11.1958: 1; Vakit, 05.11.1958: 1; Hürriyet, 05.11.1958b: 5; Hadiselere Tercüman, 08.11.1958: 5). Ordu birliklerinin güçlükle hakim olduğu olaylarda komünist Kürtlerin elebaşları tutuklanmış, iş hayatı tamamen durmuş, Süleymaniye'den Kerkük'e gizlice kaçırılmakta olan silahlar da emniyet mensuplarınca yakalanmıştır (Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Cumhuriyet, 09.11.1958: 1; Hürriyet, 09.11.1958: 5; Vakit, 09.11.1958: 1; Milliyet, 09.11.1958: 5). Gerginliğin tekrar tırmanmaması içinse sokaklarda zırhlı araçlar ve tanklar devriye gezmeye başlamıştır (Cumhuriyet, 06.11.1958: 5; Hadiselere Tercüman, 06.11.1958, 5; Hürriyet, 06.11.1958: 5).

Bir gün sonra, 26 Ekim'de dağıtılan ve komünist Kürtler tarafından yazıldığı belirtilen beyannamelerde ise Türkmenlerin Kerkük ve civarını terk etmeleri aksi halde sonlarının feci olacağı

bildiriliyordu. Endişe yaratan bu beyannameler üzerine Türkmenler, kendi aralarında birleşerek, gelecekte çıkabilecek benzeri olaylara ve yapılacak bu tarz baskılara karşı gerekli tedbirleri almaya başlamışlardır (Son Posta, 10.11.1958: 1,2). Aynı gün, Hidayet Aslan'ın cenazesi çok hazin bir törenle kaldırılmış ve törene katılan geniş halk kütlesi, cenaze dönüşünde 2.Tümen Komutanlığı'nın önüne kadar yürüyerek "sessiz protesto"da bulunup tepkilerini göstermişlerdir. Olaylar nedeniyle her iki tarafın temsilcilerinden oluşan Vatani Dayanışma Komitesi'ni toplayan 2.Tümen Komutanı General Tabakçalı, görüşmeler sonunda bir bildiri yayınlarak, halkın tahriklere kapılmamasını ve sükunetini korumasını istemiş ve şehrin emniyeti için gerekli önlemleri alacağını bildirmiştir (Hadiselere Tercüman, 06.11.1958: 5; Koçak, 1999: 24-25; Yılmaz, 2005: 68; Devlet, 14.07.1969: 10).

Irak'taki Türkmenlere yapılan bu tür baskıların, komünistlerle Nasır taraftarlarının tahrikleri ile gerçekleştiği, böylelikle ayaklandırılan kabilelerin Kerkük Türkmenlerini bölgeden uzaklaştırma/kaçırma amacını güttüğü yönünde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Uygulanan baskıcı yöntemle Türkmenlerin mallarına sahip olunmak, petrol bölgelerinde tam anlamıyla hakimiyet kurulmak istenmiştir. Dahası, Türkiye'nin bu gelişmelere seyirci kalması halinde, Kerkük Türkmenlerinin de Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Suriye Türkleri gibi tasfiyeye uğrayacakları, göç etmek için yollara dökülecekleri bildirilmiştir (Coşar, 1958c: 3; Us, 1958a: 1; Aytek, 1974a: 5). Ayrıca Kerkük'teki olayların planlı bir şekilde ortaya konulduğu, destek vermek suretiyle bu planın tezahür etmesini sağlayan Sovyet Rusyası ile Mısır'ın bölgede bir "Kürt Meselesi" çıkarmak istediği şeklindeki bazı yorumların da burada belirtilmesi gerekir. Buna göre; Kerkük'teki olayların bir diğer amacı bölgede "Kürt Meselesi" çıkartmak ve bunun sonucunda bir Kürt devletinin kurulmasını sağlamaktır. Böylelikle, özellikle Sovyetler Birliği kendisi için bir köprübaşı kurmuş olacaktır. Bu ise yalnız Irak'ın değil Türkiye'nin de güvenliğini tehdit edici bir husus olduğundan oldukça önemli görülmeliydi. Irak Hükümeti, bu planlı ve belli bir amaç doğrultusunda gerçekleşen eylemlere karşı bölgeye güvenlik güçlerini sevk etmekle üzerine düşen görevi yapmıştır, ancak aynı hadiselerin tekrarlanması durumunda Türk-İrak dostluğunun zarar göreceği de kesindir. Bu yüzden Kürt sorunu çıkartmak için dışarıdan yapılan tahriklere karşı ortak hareket edilmesi ve lüzumlu görülen tedbirlerin alınmasının doğru olacağı ifade edilmiştir (Us, 1958a: 1; Bellisar, 1959: 2; Aytek, 1974a: 5).

Kerkük'teki gelişmeler sırasında Erivan Radyosu'ndan yapılan Sovyet yanlısı Kürtçe yayınların da bu olaylara zemin hazırlamış olabileceği, üzerinde durulan başka bir husustur. Türkiye'de bulunan eski Suriye Başbakanı Hüsnü el-Barazi'nin verdiği bilgiye göre, söz konusu yayınlarda Türkiye, İran ve Irak'taki Kürtlere hitap edilmiş ve onları isyana teşvik edici konuşmalar yapılmıştır. El-Barazi, uzun bir süredir devam eden bu tarz yayınların özellikle 14 Temmuz İhtilali'nden sonra arttırıldığını söylemiştir (Akbaş, 1958: 5; Milliyet, 13.11.1958: 5). Aynı şekilde Kahire merkezli olduğu tahmin edilen bir diğer radyonun da Kürtçe yayınlar yaparak Irak Kürtlerini kışkırtmaya devam ettiği belirtilmiştir (Hadiselere Tercüman, 07.11.1958: 5; Son Posta, 07.11.1958: 6). Bu durum, Irak'taki Kürtler ile Kürt-Komünist İttifakı'na sadece Sovyet Rusya'nın değil aynı zamanda bölge ülkelerinin de destek verdiğini açık bir şekilde kanıtlıyordu.

3.1. Gelişmelerin Türkiye'deki Yankıları

Kerkük'te yaşanan 24-26 Ekim Olayları, Türkiye'de geniş yankı uyandırmıştır. 5 Kasım 1958'de Türkiye'deki Iraklı Türkmenler, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'a, Başbakan Adnan Menderes'e, TBMM Başkanı Refik Koraltan'a ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya telgraflar çekerek, Irak'taki havayı Ankara'ya yansıtmışlardır. Telgraflarda; "Irak Türklerinin merkezi Kerkük'teki ırkdaşlarımızın, Komünistlerin vahşiyane tecavüzlerine maruz kaldıklarını esefle öğrenmiş bulunuyoruz. Irak devletinin mutî tebaaları olan ve komünizme daima karşı koyan bu ırkdaşlarımızın can ve mal emniyetleri konusunda gereken ilgi ve şefkatin gösterilmesini saygılarımızla istirham ederiz" ifadelerine yer verilmiştir (Cumhuriyet, 06.11.1958: 5; Hadiselere Tercüman, 06.11.1958: 5; Vakit, 06.11.1958: 1).

Ayrıca İstanbul Üniversitesi'nde okuyan Kerküklü öğrenciler, 6 Kasım'da büyük bir grup halinde toplanarak Milli Türk Talebe Birliği'ni (MTTB) ziyaret etmişler ve Irak Türklüğüne karşı işlenen cinayetlerden ötürü büyük üzüntü duyduklarını bildirerek Türk gençliğinin Irak Türkmenlerinin hayat ve geleceği ile yakından ilgilenmesini istemişlerdir. Ardından Milli Türk Talebe Birliği Genel Sekreteri Ali Sait Oğuz, Türk gençliği adına; komünistlerin Kerkük'teki Türkmenlere yaptıkları utanç verici saldırıları nefretle kınadıklarını belirten ve "[...] hâdiseyi hür ve medeni âlem önünde şiddet ve nefretle takbih eden Iraklı Türk kardeşlerimizin acılarını paylaşırız" denilen, bir protesto yayınlamıştır. Aynı gün Türk Dışişleri Bakanlığı da Bağdat Büyükelçisi Behçet Türkmen vasıtasıyla Irak Hükümeti'nden bu hususta resmi bilgi istemiştir (Hürriyet, 07.11.1958:

1,5; Vakit, 07.11.1958: 1,2; Cumhuriyet, 07.11.1958: 5). Türk Dışişleri sözcüsü ise yaptığı açıklamada, olayların “komünist tahriki” neticesinde gerçekleştiğini belirtmiştir (Milliyet, 07.11.1958: 1).

Yine 6 Kasım günü, 25 Ekim’deki olaylar sırasında hayatını kaybeden Hidayet Aslan’ın İstanbul’da okuyan oğlu Satı Aslan’ı, Tıp Fakültesi’ndeki arkadaşları ziyaret ederek taziyelerde bulunmuşlardır. Satı Aslan yaptığı açıklamada; “Babamın ölüm haberi dolayısıyla duyduğum teessür sonsuzdur. Ölüm haberi hakkındaki bilgim ancak gazete havadislerine istinat etmektedir. Eğer babam Irak Devleti’nin mutî bir unsuru olan Kerkük Türklerini koruma uğrunda şehit düşmüşse bu benim ve 8 kardeşim için paha biçilmez bir şereftir” diyerek, gerek Türk basınının gerekse Türk gençliğinin göstermiş olduğu bu ilgi ve alakanın kendisini teskin eden yegane teselli olduğunu bildirmiştir (Hürriyet, 07.11.1958: 1,5).

7 Kasım’da konuyla ilgili bir basın toplantısı yapan İstanbul İl Genel Meclisi Üyesi Enver Yakuboğlu; Kerkük’te bulunan Türkmenlerin, Kürtlerin saldırılarından korkmadıklarını söyleyerek, tecavüzleri gerçekleştiren Kürtleri Irak Hükümeti’nin değil komünistlerin tahrik ettiğini belirtmiştir (Hadiselere Tercüman, 1958: 5; Hürriyet, 08.11.1958: 1,5). 8 Kasım’da ise Ankara ve Eskişehir’deki Iraklı Türkmenler, yine Başbakan Adnan Menderes’e bir telgraf çekerek, Türk Hükümeti’nden ilgi, alaka ve yardım beklediklerini ifade etmişlerdir (Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Hürriyet, 09.11.1958: 1,5; Son Telgraf, 09.11.1958: 1). Aynı gün, Irak Dışişleri Bakanı Abdülcebbar Cömert, Türkiye’nin Bağdat Büyükelçisi Behcet Türkmen’i makamında kabul ederek, kendisine Kerkük’teki olaylar hakkında bilgi vermiştir (Hadiselere Tercüman, 09.11.1958: 5; Cumhuriyet, 09.11.1958: 1; Vakit, 09.11.1958: 2).

Irak Hükümeti tarafından 11 Kasım 1958’de Irak’tan sınır dışı edilen Nizamettin Neftçi’nin (Cumhuriyet, 12.11.1958: 1; Vakit, 12.11.1958: 1) yaptığı açıklamaların yayınlanması da Kerkük’teki gelişmelerin boyutunu gözler önüne sermiştir. Komünistlerin 400-420 kadar seçkin Türk aydınını ortadan kaldırmak için hazırladıkları bir listeyi General Kasım’a verdikleri, darbenin ilk gününden itibaren Türkmenlerin yok edilmesi amacıyla gizli planların yapıldığı tarzındaki bilgiler, bunlar içerisinde dikkate şayan olanlarıydı. Liste haberi Kerkük’te önce panik havası yaratmış ancak sonra 2.Tümen Komutanı Tabakçalı Abdülkerim Kasım ile bizzat görüşerek listedekileri savunmuş ve hazırlanan listenin lüzumsuz olduğunu ileri sürerek bunu kabul ettirmiştir (Milliyet, 13.11.1958: 1,5; Peremeci, 1958, 2).

Kerkük’teki olaylarla ilgili Türk basınında çıkan haberler, Iraklı yetkilileri oldukça rahatsız etmiştir. Diplomatik kanallardan

Türkiye'deki yetkililerle sürekli bilgi alışverişinde bulunulmasına karşın bunu yetersiz bulan Irak'ın Ankara Büyükelçiliği, basında çıkan haberlerin abartılı olduğunu ve çok fazla gerçeği yansıtmadığını kamuoyuna açıklama gereği hissederek 14 Kasım'da bir tebliğ yayınlamıştır. Tebliğde aynen şöyle denilmektedir;

Son zamanlarda bazı Türk gazetelerinde Kerkük hâdiseleri hakkında çıkan haberler çok mübalağalı ve hakikatten uzaktır. Bu hâdiseler haddizatında, mahallî mahiyette olmakla beraber gayet basit ve ehemmiyetsizdir. Buna ilâveten, Irak Sefareti kat'î ve hakikî bir surette ilân eder ki, adı geçen hâdisede hiçbir can kaybı olmadığı gibi ağır yaralılar da bulunmamaktadır. Irak Hükûmeti hemen ânında gerekli bütün tedbirleri alarak hâdiselerin büyümesine mâni olmuş ve bu suretle emniyet ve asayiş bütün o havalide temin edilmiş bulunmaktadır. (Cumhuriyet, 15.11.1958: 5).

Kerkük'te yaşanan olaylardan sonra Türkmenler, Aralık 1958'den itibaren, Türkiye'ye doğru göç etme eğilimine girmişlerdir. Birçok Türkmen, Irak'taki elçilik ile Türkiye'deki ilgililere mektup ve telgraflar göndererek göç taleplerinin kabul edilmesini istemiş, verilmediği takdirde toplu olarak Türkiye'ye kaçacaklarını bildirmişlerdir (Akşam, 17.12.1958: 1). Bu ise Irak Elçiliği'nin verdiği beyanatların, Türkmenlerin Türkiye'ye yaptıkları müracaatlarla çeliştiğini ortaya koymaktadır.

3.2. Türkiye'nin Musul Konsolosluğu'nun Kapatılması

Ankara'daki Irak Büyükelçiliği'nin, 14 Kasım 1958'de yayınladığı tebliğinden kısa bir süre sonra Irak Hükümeti'nin aldığı belirtilen bir başka karar yine Türk basınında geniş yer bulmuştur. Çıkan haberlerde, Irak Hükümeti'nin Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere ve Türkiye'ye birer nota vererek, Bağdat ve Basra dışındaki konsolosluklarını kapatmalarını istediği belirtilmiştir (Milliyet, 19.11.1958: 1; Son Posta, 19.11.1958: 1,6; Vakit, 19.11.1958: 1). Irak'ın kuzeyinde, bilhassa Kerkük ve çevresinde, yoğun bir Türkmen nüfus olduğu halde Türkiye'nin Kerkük'te ne bir konsolosluk ne de kültür veya basın ataşeliği bulunuyordu. Dolayısıyla Kerkük'teki gelişmeler ve Türkmenlerin durumu, başta Musul Konsolosluğu olmak üzere Bağdat'taki Büyükelçilik yoluyla Türkiye'ye aktarılmaktaydı. Eğer ki kapatılırsa, Kerkük'teki Türkmenler hakkında bilgi edinmek, karşılaştıkları güçlükler hakkında malumat almak zorlaşacaktı. Bu açıdan Musul Konsolosluğu'nun Türkiye için önemi büyüktü.

Bağdat Radyosu ise Irak Hükümeti'nin bu talebini yayımlarken herhangi bir sebep ileri sürmemiş, sadece "Kerkük ve Musul civarında

Kürtlerin fazlalığını” gerekçe göstermiştir. Aynı zamanda kararın makul olduğunu kabul ettirmek kaygısı ile; “Son zamanlarda Rusya’nın kuzey Irak ve oradaki bazı Kürt kabileleri ile alâkaları artmıştır. Moskova’nın yakında Musul ve Kerkük’te konsolosluklar açması talebini ileri sürmesi muhtemeldir. Bu talep ise büyük bir tehlike yaratacaktır. İşte Irak Hükümeti bunu peşinen önlemek içindir ki bu kararı almıştır.” izahatını vermiştir (Coşar, 1958b: 3; Milliyet, 19.11.1958: 1).

Bu dönemde Kerkük’te İngiltere ve ABD konsoloslukları, Musul’da ise Türk konsolosluğu ile bir İngiliz viskonsolosluğu bulunmaktaydı. Alınan kararda ise Bağdat ve Basra dışında yabancı devletlerin temsilciliklerinin bulunmayacağı ilan edilmiştir. Bu çerçevede Türkiye’nin durumu, o bölgedeki yoğun Türkmen nüfustan ötürü, ABD ve İngiltere ile elbette ki karşılaştırılmaz. Ancak İran ile bir karşılaştırma yapılabilir. Çünkü Irak yönetimi, aldığı kararda tek bir istisna yapmış, dini etkenler ve Şii nüfus nedeniyle Kербela’da İran konsolosluğunun kalmasına izin vermiştir (Coşar, 1958b: 3; Milliyet, 19.11.1958: 1; Son Posta, 19.11.1958: 6). Anlaşılacağı üzere, Kербela’da İran konsolosluğunun mevcudiyeti söz konusu sebepler dolayısıyla gerekli görülürken, Türkiye’nin büyük bir Türkmen nüfusa sahip Kerkük veya şimdiye kadar olduğu gibi Musul’da bir konsolosluk bulundurmasına izin verilmiyordu.

Türk Hükümeti, 19 ve 20 Kasım 1958 tarihlerinde özellikle yabancı basın kaynaklı çıkan bu tür haberler üzerine Irak’ın kuzeyindeki, Musul’daki, tek konsolosluğunun kapatılmaması için derhal harekete geçmiştir (Milliyet, 20.11.1958: 1). Bağdat Büyükelçiliği vasıtasıyla Irak Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunan Türk Hükümeti, bu karardan Musul’daki Türk konsolosluğunun istisna edilmesini istemiştir (Hürriyet, 20.11.1958: 1,5).

Ancak tüm girişimlere rağmen 1958 yılının son günlerinde Musul Konsolosluğu’nun kapatılmasına engel olunamamıştır (Milliyet, 05.01.1959: 1). Nitekim Türk Konsolosluğu’nun kapatıldığını teyit eden Ankara’daki Irak Ataşemiliteri Albah Salih A.Calip, buna o bölgenin askeri ve yasak bölge ilan edilmesinin sebep olduğunu söylemiştir (Milliyet, 06.01.1959: 3). Dolayısıyla tüm bu gelişmeler, Iraklı yetkililerin, Türkmenlere yönelik baskıları farklı boyutlarda sürdürmek istediği ve meseleyi uluslararası platformda kendi lehine kullanmaya çalıştığı yönünde bir izlenim vermiştir. Yine bu kararın alınmasında, Sovyet Rusya ile Mısır’ın burada konsolosluklar açmak istemesinin, bu bölgede son zamanlarda ortaya çıkan olayların bilhassa Musul’daki milliyetçi-komünist geriliminin büyük etkisi olduğu söylenebilir.

4. Musul'da Şevvaf İsyanı

Daha önce belirtildiği üzere, Ekim 1958'de, Mısır Milli Eğitim Bakanı Kemalettin Hüseyin'in Bağdat'ı ziyaret etmesi ve Musul'a uğramasıyla birlikte bu bölgelerde başlayan milliyetçi-komünist çatışması dinmek bilmemiştir. Özellikle Musul'daki hava zaman zaman durgunlaşsa da sürekli bir gerginlik içindeydi. 1958 yılı sonlarında Irak'ta yeni bir hükümet darbesi yapılmak istenmesi (Yeni Sabah, 09.12.1958: 1,5) üzerine General Kasım'ın ordunun elindeki silahlara 5'ten fazla mermi verilmemesi şeklinde cephane kısıtlaması getirmesi (Milliyet, 14.12.1958: 1,5); toplantı yasağına rağmen özellikle Musul'da Kasım aleyhine gösteriler düzenlenmesi, hatta göstericilerin dağıtılması için sevk edilen ordu birliklerinin verilen emirlere itaat etmemesi (Milliyet, 20.12.1958: 3) mevcut gerginliğin boyutlarını ortaya koymaktaydı. Üstelik 1959 yılı Ocak ayı başlarında Kerkük'te Türkmenlerle komünist Kürtler arasında iki kanlı çatışma daha yaşanmıştı. Bunlardan ilki, Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Tuzhurmatu kasabasında, komünist Kürtlerin Türkmenlere saldırması neticesinde gerçekleşmiş ve olayda üç kişi hayatını kaybetmişti. İkinci çarpışma yine bir Türk beldesi olan Tavuk'ta cereyan etmiştir. Burada komünizm propagandası yapan bir kütüphaneye Türkmenlerin saldırması suretiyle çıkan çatışmalarda yine üç kişi ölmüştür (Son Posta, 13.01.1959: 1,7; Cumhuriyet, 13.01.1959: 3). Aynı şekilde Musul'da çıkan çatışmalarda da onlarca kişinin öldüğü, ordu birliklerinin duruma güçlkle hakim olabildiği bildiriliyordu (Ulus, 13.02.1959: 3).

Sonuç olarak General Kasım, söz konusu gelişmelerden dolayı iktidarına karşı tehdit olarak gördüğü Arap milliyetçiliği akımını ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Bunu yapabilecek ülkedeki en önemli güç odakları olarak ise komünistleri ve Kürtleri görmüştür. Bu yüzden şimdiye kadar çoğu taşkınlıklarına katlandığı komünistler ile Kürtlerin Arap milliyetçiliğini ortadan kaldırma faaliyetlerine engel olmak istememiş, onların yanında yer almayı tercih etmiştir. Kasım'a göre, böylelikle ülkede milliyetçilik akımlarının sebep olduğu kaos ortamı dinecek ve ardından etkisi giderek kaybolacaktı. Bu amaçla, Kasım destekli komünistler ile Kürtlerin Arap milliyetçilerini yok etme uygulamaları, Arap milliyetçiliğinin yoğun olarak yaşandığı merkezlerden biri olan Musul'da meydana gelmiştir. Musul'da milliyetçiler geniş bir manevra alanına sahipti ve burada yaşayan halk, Nasır taraftarı, tutucu ve anti-komünist idi. Buradaki pek çok subay da milliyetçi bir bakış açısına sahipti. General Kasım, sürekli Arap davasına ihanetle suçlanıyordu (Bilgin, 1992: 115; Yılmaz, 2005: 71).

Böylesi gergin bir ortamda isyanı tetikleyen gelişme, Yüksek Komünist Şurası'nın Musul'da gerçekleştirmek istediği gösteri ile ortaya çıkmıştır. Şöyle ki; Celal el-Avkati (Hava Kuvvetleri Komutanı), Fazıl Abbas el-Mehdavi (Irak İhtilal Mahkemesi Başkanı), İbrahim Kubbe (Bakan), Ahmet Cemalettin (Temyiz Mahkemesi Üyesi), Tevfik Münir (Dünya Barış Severler Örgütü Üyesi), Halil el-Çadır (Bağdat Güzel Sanatlar Akademisi Dekanı), Zunnun Eyüb (Radyo ve Televizyon Müdürü), Safire Cemil (Irak Kadınlar Kolu Başkanı), Abdülrezzak Zübeyr (Toprak Reformu Teşkilatı Üyesi), Şerif el-Şeyh (Gazeteciler Sendikası Başkanı), Safa el-Hafız (Öğretmenler Derneği Başkanı), Abdülkadir Ayyaş (İşçi Sendikaları Genel Sekreteri), Albay Abdülmecit Hasan (Bağdat Belediye Başkanı), Abdülvahab el-Bayafî (Irak'ın Moskova Kültür Ataşesi), Abdülvahab Mahmut (Irak'ın Moskova Elçisi), Faysal el-Samir (Propaganda Bakanı), Nezihe el-Dileymi (Devlet Bakanı), Yarbay Vasfi Tahir (Kasım'ın Baş Yaveri) gibi üst makamlarda görev yapan ve komünist düşünceye sahip olan kişileri bünyesinde barındıran Yüksek Komünist Şurası, Musul'daki milliyetçi Arapların dirençlerini kırmak için kendilerine bağlı İleri Gençlik, Barış Severler ve HMT adlarındaki komünist örgütleri harekete geçirerek Musul'da bir gösteri yapmak istemişlerdir (Aytek, 1974c: 5; Yakuboğlu, 1976: 29).

Bu amaçla Şubat 1959'da, Suriyeli Komünist Kamil Kazancı başkanlığındaki solcu Barış Severler Grubu yıllık toplantısını Musul'da yapmaya karar vermiştir (Arcayürek, 1963: 5; Yakuboğlu, 1963: 4; Bilgin, 1992: 115). Bunu öğrenen Musul'daki 5.Tümen Komutanı Albay Abdülvehap Şevvaf ise, Musul halkının komünistlere karşı çıkacağını belirterek Abdülkerim Kasım'dan bu organizasyonu iptal etmesini istemiş ancak talebi kabul edilmemiştir (Arcayürek, 1963: 5; Aytek, 1974c: 5). Gelişmeler, Musul'daki gerginliği artırırken, General Kasım'ın aynı ay içinde Birleşik Arap Cumhuriyeti yanlılarını hükümetten tasfiye etmesi, mevcut Nasır yanlıları ile Kasım taraftarları arasındaki husumetin büsbütün artmasına yol açmıştır (Kutschera, 2001: 245). Tabi, milliyetçi Albay Abdüsselam Arif'in 4 Kasım'da tutuklanması da hala hafızalardaki yerini korumaktaydı.

Sonuçta, içlerinde diğer komünistlerin de bulunduğu 250 bin kişilik Barış Severler Grubu, 5 Mart 1959'da "Barış Treni" adını verdikleri trenle Musul'a gelmişlerdir. Ancak Musul İstasyonu'nda Garnizon Komutanı Albay Şevvaf, şehre girişi sırasında grubu durdurarak şehre girişlerini yasakladığını bildirmiştir. Aralarında Barzani'nin silahlı adamlarının da bulunduğu komünistlerin bu emre karşı çıkmaları üzerine Albay Şevvaf kontrolündeki milliyetçi subaylar, Nasırcıların ve Şammar Arap Aşireti'nin desteği ile Musul'da

ayaklanmışlar ve komünist grubun lideri olan Suriyeli Kamil Kazancı'yı öldürmüşlerdir. (Yakuboğlu, 1963: 4; Bilgin, 1992: 115; Yılmaz, 2005: 72; Aytek, 1974c: 5).

Musul'daki 5.Tümen Komutanı Albay Abdulvehab Şevvaf, 8 Mart 1959'da, Musul radyosunda "Irak'ı Kasım kliğinden temizleme" onurunun kendisine ait olduğunu belirten sert bir konuşma yapmıştır. Bu, Irak'ın kuzeyinde, Irak ordusuna bağlı bazı birlikler tarafından Albay Abdulvehab Şevvaf liderliğinde, Irak Hükümeti'ne karşı geniş kapsamlı bir isyanın başlatıldığı gösteriyordu (Milliyet, 09.03.1959: 1,5; Cumhuriyet, 09.03.1959: 1,5; Kutschera, 2001: 245-246). İsyancılar, Irak'ın kuzey bölgelerini kontrol altına alarak, Musul'da müstakil ve ikinci bir İhtilal Hükümeti kurduklarını ilan etmişlerdir. Ardından Musul Hükümeti adına yayın yaptığını belirten gizli bir radyo², Albay Şevvaf'ın İhtilal Beyannamesi'ni yayınlamıştır. Buna göre;

- 1- Zulüm ve baskıya karşı gelinecek,
- 2- Putlaştırılan bir adam yıkılacak,
- 3- İhtilale karşı gelenler cezalandırılacak,
- 4- Irak'ın komünizme kayması engellenecek,
- 5- İhtilale iştirak eden subaylar hapisten çıkarılacak,
- 6- Kasım'ın dağıttığı Milli Hükümlerlik Konseyi yeniden kurulacaktır (Cumhuriyet, 09.03.1959: 1; Son Posta, 09.03.1959: 7).

Albay Şevvaf'ın darbe girişimine beklenen katılım gerçekleşmemiştir. Hatta, bu girişime destek vereceği düşünülen Kerkük'teki 2. Tümen Komutanı General Nazım Tabakçalı'nın Bağdat'taki hükümeti desteklediğini açıklayan bir bağlılık telgrafi Bağdat Radyosu'nda okunmuştur (Cumhuriyet, 09.03.1959: 5; Kutschera, 2001: 246).³ Gerçekten de Tabakçalı, isyana katılması durumunda olayların Kerkük'e sıçrayacağını ve birçok cana ve mala telafi edilemeyecek zararlar verileceğini düşünerek Şevvaf'ı desteklememiştir (Yılmaz, 2005: 73).

Molla Mustafa Barzani ise 9 Mart sabahı, General Abdülkerim Kasım'a destek vermek adına Kürt güçlerle birlikte Musul'a gelmiştir (Kutschera, 2001: 246). Aynı zamanda Irak merkezi yönetimi Musul'u bombalamaya başlamıştır. Aslında Albay Şevvaf da, Kürtleri kendi yanına çekebilmek amacıyla Kürt aşiretlerinden eli silah tutan herkesin

² Bağdat Radyosu, Musul'da olduğu iddia edilen ve Albay Şevvaf'ın beyannamelerini yayınlayan radyonun aslında Halep'ten yayın yaptığını açıklamıştır (Hürriyet, 11.03.1959: 1).

³ Bağdat Radyosu'nun yalandığı ve Musul Radyosu'nun bildirdiği bir habere göre; Nazım Tabakçalı'nın idaresindeki ordu da isyancılara destek vermiş ve Bağdat üzerine yürümüştür (Yeni Sabah, 10.03.1959: 5).

Bağdat'a yürümek üzere kendisine katılmasını istemişti (Hürriyet, 10.03.1959b: 1; Yeni Sabah, 10.03.1959: 1,5). Ancak bunda başarılı olabildiği söylenemez. Çünkü Kürtler, Kasım safında yer alarak Musul'a girmişti. Ayrıca şehrin merkezi idarece bombalanması üzerine yaralanan Albay Şevvaf, hastaneye götürülürken kendisi için konulan 10.000 Sterlin ödülü almak isteyen bir sıhhiye memuru tarafından 11 Mart'ta öldürülmüştür (Hürriyet, 11.03.1959: 1; Milliyet, 12.03.1959: 1; Arcayürek, 1963: 5). Böylece isyan kısmen sona ermiş, Bağdat Hükümeti de duruma hakim olmuştur.

İsyan sırasında Kürt gruplar 48 saat içinde Musul'u işgal etmiş ve gördükleri her şüpheliyi öldürmekten çekinmemiştir. Kaçabilen 400 kadar Şevvaf taraftarı ise sığındıkları camide sıkıştırılarak öldürülmüştür (Kutschera, 2001: 246). "Musul Katliamı" olarak bilinen bu olaydan sonra Nazım Tabakçalı, Şevvaf'a karşı Irak Hükümeti'nden yana tavır koymasına karşın, hükümet tarafından Şevvaf'ın darbe girişimine katkıda bulunduğu gerekçesi ile görevden alınıp, kurşuna dizilmiştir (Milliyet, 19.03.1959: 5).⁴ İsyan sırasında ölenlerin sayısı 1500 olarak gösterilirken, birçok sivilin de yollarda elektrik direklerine baş aşağı şekilde asıldığı ifade edilmiştir (Arcayürek, 1963: 5).

Musul İsyanı'nın, Türk-İrak ilişkilerini ve Türkmenleri ilgilendiren çok önemli sonuçlar doğurduğu görülmektedir. En başta geleni hiç şüphesiz, Irak'ın resmen Bağdat Pakti'nden ayrıldığını açıklamasıdır. Zira, isyan sırasında Bağdat'ta Kasım yanlısı gösteri yapan unsurlar, Musul'daki isyandan Bağdat Pakti'nin da sorumlu tutmuşlar ve pakt aleyhine şiddetli bir kampanya başlatmışlardır. Bir an önce Irak'ın pakttan ayrıldığının açıklanmasını istiyorlardı (Coşar, 1959: 3; Son Posta, 13.03.1959: 7). İsyanından on beş gün sonra, 24 Mart'ta, Irak'ın Bağdat Pakti'nden çekildiğini ilan etmesi ise elbette ki bu isyanla bağlantısının olduğunu gösteriyordu. Kasım'ın, ayrılma kararını, taraftarlarının baskısına dayanamayarak aldığı söylenebileceği gibi zaten kopan ilişkilerin Şevvaf İsyanı'nı gerekçe göstermek suretiyle tamamen sonlandırıldığı şeklinde de düşünülebilir. Ancak hangi ihtimalle olursa olsun 14 Temmuz 1958 tarihinden itibaren Bağdat Pakti'ne mesafeli bir duruş sergileyen Irak, 24 Mart 1959 tarihi itibarıyla artık tamamıyla pakttan ayrılmıştır.

Türkiye, Musul'da çıkan Şevvaf İsyanı'nı Irak'ın içişleri olarak değerlendirmiş, doğrudan bu konuyla ilgili açıklamalar yapmaktan kaçınmış, ancak Irak'taki isyanı dikkatle izlemekten de geri

⁴ Irak Askeri Mahkemesi, 16 Eylül 1959 tarihinde, Türk sempatisini olarak bilinen Nazım Tabakçalı'nın Musul İsyanı ile bağlantısı olduğuna hükmederek kurşuna dizilmek suretiyle idamına karar vermiştir. Tabakçalı'ya verilen idam cezası, 20 Eylül 1959'da infaz edilmiştir (Cumhuriyet, 17.09.1959: 1; Hürriyet, 21.09.1959: 1).

kalmamıştır. Dışişleri Bakanlığı sözcüsünün verdiği beyanatta; olayların komşu ve dost memlekette büyük yaralar açmadan kardeş Irak'ın iç istikrar ve huzura kavuşması en içten temennimizdir, denilmekteydi (Hürriyet, 10.03.1959a: 1). Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise 10 Mart'ta Irak Maslahatgüzarı Hannuna'yı makamına davet ederek, son yaşanan Musul hadiselerinden ötürü Türk Hükümeti'nin duyduğu teessürleri iletmişti (Hürriyet, 11.03.1959: 1; Milliyet, 11.03.1959: 5). Aynı gün, Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Başkanı Enver Yakuboğlu, Başbakan Menderes'e bir telgraf göndererek, Irak Türkmenlerine karşı şimdiye kadar gösterilen ilgi ve alakanın bundan sonra da esirgenmemesi arzusunda olduğunu bildirmiştir (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 30.1.0.0/ 123.790.3- 10.03.1959).

Türkiye'nin bu isyana dikkat kesilmesinin en önemli nedeni hiç şüphesiz, Türkmenlerdi. Zira, Irak Anayasası'nda bahsedilmeyen Türkmenlerin Kasım'a tepkili oldukları aşıkardı. Bunu bilen Musul'daki isyancı subaylar, sadece Arapların ve Kürtlerin değil Türkmenlerin de isyanı desteklemelerini istemişlerdir (Milliyet, 09.03.1959: 1; Son Posta, 09.03.1959: 7). Ancak bunda muvaffak olamamışlar, Musul başta olmak üzere Irak'taki Türkmenler genel olarak isyana iştirak etmemişlerdir (Us, 1959: 1). Sadece 2. Tümen'deki birkaç Türkmen subayın Şevvaf'a destek verdiği ileri sürülmüş, bu ise iki şekilde değerlendirilmiştir. İlki, Kasım Hükümeti'nin, Şevvaf'ın Türkmenlere yaptığı çağrıya ve isyana katıldıkları söylenen birkaç Türkmen subaya dayanarak Türkmenlerden “intikam” alma sevdasına düşebileceği ihtimalidir. Bu nedenle bilhassa Türkiye'nin Irak'taki gelişmeleri dikkatle takip etmesi gerektiği belirtilmiştir (Coşar, 1959: 3). Diğeri, Kasım yönetiminin Türkmenlere karşı bu tarz bir teşebbüse girişmekten ziyade, anayasada Türkmenlere yer vermesi gerektiği şeklindeki telkinleri içermektedir. Buna göre, isyan hareketi, General Kasım'ın bazı rejim hatalarından kaynaklanmıştır ve Mısır ile Suriye bu hataları kullanmaktan çekinmemiştir. Nasır'dan destek alan Şevvaf da zaten, Türkmenlere anayasada yer verilmemesinden faydalanarak onları isyana teşvik etmiştir. Dolayısıyla Kasım yönetimi, Musul İsyanı'ndan ders çıkararak bir an önce bu hatasını düzeltmeli ve Türkmenlerin haklarını anayasal güvence altına alarak eşit vatandaş statüsüne koymalıdır (Us, 1959: 1).

Musul İsyanı sırasında Kerkük'te bulunan Türkmenlerin durumlarına bakıldığında, durumun pek iç açıcı olmadığı görülmektedir. Çünkü daha isyandan önce Kerkük'te Türkmenler aleyhinde bazı kanlı eylemlere girişilmişti. Nitekim 9 Şubat 1959 günü terzilik yapan Selahattin isimdeki Kerküklü bir Türkmen ve iki

arkadaşı öldürülmüştü. Öldürülen üç Türkmen'in cenazelerinin kaldırılması için yapılan tören ise polis müdahalesine maruz kalmış ve Türkmenler dağıtılmıştı. Polis ve komünist askerlerin takındıkları şiddet dolu tavır üzerine Türkmenler 10 Şubat günü akşamından itibaren evlerine çekilerek dışarı çıkmamaya başlamışlardır. Aynı günün gecesinde 120 Türkmen'in tutuklanması ve 11 Şubat'ta polis ile askerin sokağa çıkan bütün Türkmenlere aynı şekilde muamele etmesi şehirdeki tansiyonu hat safhasına çıkarmıştır. Bunun üzerine olayların büyümesinden ve daha kötü sonuçların ortaya çıkmasından endişe eden Türkmenler, Bağdat'a bir heyet göndererek General Kasım'a şehirdeki atmosferi aktarmışlar ve kısa zamanda mutlaka tedbirler alınmasını istemişlerdir (Kızıldemir, 1964b: 4).

Türk Hükümeti ise Irak'taki gelişmeleri kesintisiz ve ilgiyle takip ediyordu. TBMM'nin 28 Şubat 1959 tarihli oturumunda, Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken, CHP Meclis Grubu adına Adana Milletvekili Kasım Gülek'in, yaptığı konuşmada Irak Türkmenlerine değinmesi bunu teyit eden bir bilgi olarak kaydedilebilir. Gülek; Irak'ta önemli oranda Türkmen'in yaşadığını, bunların eski Irak rejiminde olduğu gibi yeni Irak rejiminde de layık oldukları derecede himaye görmediklerini açıklamış ve Dışişleri Bakanlığı'nın Irak'taki Türkmenlerle yakından ilgilenilmesini istemiştir (Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [T.B.M.M. ZC.], 28.02.1959: 1363). Kasım Gülek'in konuşması, Kerkük'te yaşanan söz konusu gelişmelere Türkiye'nin bir tepkisi olarak değerlendirilebileceği gibi konuşmanın daha Musul İsyanı ve ileride yaşanacak olan Kerkük Katliamı öncesi yapılması, Türkiye'nin Irak'taki Türkmenlere yabancı kalmayıp onların sıkıntılarının farkında olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Türkmenlerin yaşadıkları sıkıntılar bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Kısa bir süre önce Bağdat Radyosu'nda başlamış olan Türkmençe (Türkçe) yayınlarda ve Irak makamları ile Kerkük'teki yetkililerin uygulamalarında Türkmenlerin sürekli Türk olmadığı, bu yüzden Türkiye ile bütün alakalarını kesmeleri gerektiği şeklinde propagandalar yapıyordu. Şehirdeki komünistler ise Kerküklü Türkmenlerin vatan haini olduklarını iddia eden beyannameler yayınlamaktaydı. Bu yüzden Türkmenlerle özellikle komünistler arasında çeşitli hadiseler meydana gelmiş ve Kerkük'te 50 civarında Türkmen tutuklanmıştır. Bu olaylardan bir tanesi, komünist olan Kerkük Kız Lisesi Müdiresi Lebibe el-Reis'in gizli beyannameler dağıttığı iddiasıyla üç Türkmen kız öğrenciyi okuldan atmasıyla başlamıştır. Kararı protesto eden ve okul önünde toplanan Türkmen gençleri, önce Okul Müdiresi tarafından hakarete uğramış, ardından da

komünistlerin saldırısına maruz kalmışlardır (Ulus, 15.03.1959: 1,4; Son Posta, 15.03.1959: 1,3).

Bundan başka, komünistlerin Musul İsyanı'na sebep olan Barış Severler Toplantısı'nı bu kez Kerkük'te yapmak istedikleri ve bunun için hazırlıklara giriştikleri yolunda haberler çıkmaya başlamıştır. Toplantıya karşı çıkan Türkmenler üzerinde eğer komünistlerin bu baskı ve tahrikleri devam ederse Kerkük'te daha şiddetli olayların çıkması muhtemel görülmekteydi (Ulus, 19.03.1959: 1,4).

General Kasım iktidarını devirerek 1963 yılında iktidara gelen Albay Abdüsselam Arif'in avukatlığını yapmış olan Galip el-Davudî, yıllar sonra yaptığı bir açıklamada, Musul İsyanı hakkında bilgiler verirken; olaylarda birçok Türkmen'in öldürülmesine karşın 26 Mart 1959 tarihinde bir basın toplantısı yapan Irak Büyükelçisi'nin bunu inkar ettiğini ve "Sizi temin ederim ki 14 Temmuz'dan beri Irak'ta tek bir Türk'ün burnu kanamamıştır" dediğini söylemiştir (Arcayürek, 1963: 5). Üstelik bu beyanatın verildiği gün, Irak Askeri Mahkemesi Musul İsyanı'na katıldığı belirtilen 4 Türkmen subayın kurşuna dizilerek idamına karar vermiştir. Davudî'nin açıklamasından da anlaşılacağı üzere, Türkmenler sadece Musul İsyanı'ndan sonra değil, isyan sırasında da oldukça zor günler geçirmişlerdir.

İsyanın Türkiye'yi ilgilendiren en önemli sonuçlarından bir diğeri sivil halkı etkilemiş olmasıdır. İsyana katılan bazı grupların yanı sıra özellikle kadın ve çocuklar, canlarını kurtarıp hayatlarını sürdürebilmek amacıyla Irak'tan kaçıp Türkiye'ye göç etmek istemişler, bu maksatla sınır boyunca kurdukları çadırlarda yaşamak zorunda kalmışlardır. Bunların sayıları yaklaşık 2000-3000 olarak belirtilmekle beraber hepsinin de iltica talebinde bulunduğu ifade edilmiştir (Hürriyet, 10.03.1959a: 1; Son Posta, 11.03.1959: 1,7; Yeni Sabah, 13.03.1959: 5). Türkiye'ye 3000 kadar iltica talebi olduğu yönünde yerli ve yabancı basında çıkan bu tür haberlere karşı Türk Dışişleri Bakanlığı 11 Mart'ta bir tebliğ yayınlarak bunun gerçeği yansıtmadığını belirtmiş ve söz konusu haberlerin Türkiye ile Irak arasındaki münasebetleri asla bozamayacağını deklare etmiştir (Son Telgraf, 12.03.1959: 1; Ulus, 12.03.1959: 1,4; Hürriyet, 12.03.1959: 1,3).

Her ne kadar yalanlansa da Musul İsyanı'nın bastırılmasından sonra mülteci akınlarının devam ettiği anlaşılmaktadır. Irak'tan sınır dışı edilen Macit Türkcan, 25 Nisan'da yaptığı basın toplantısında; idare makamlarını eline geçiren komünistlerin, Türkmenler üzerinde baskılar uyguladığından bahsettikten sonra Iraklı Türkmenlerin huzur içinde yaşayabilmek için anavatana göç etmek istediklerini söylemiştir (Akşam, 26.04.1959: 1,5; Milliyet, 25.04.1959: 5). Verilen bu ifadenin,

çok kısa bir süre içerisinde hayat bulduğu görülmektedir. Şevvaf İsyani'nın hemen ardından Irak'ın kuzey bölgelerinde, komünistler ile anti-komünist unsurlar arasında yeni çatışmalar çıkmıştır. Özellikle Barzani Aşireti tarafından ağır zayiata uğratılan anti-komünist aşiretler, çareyi kaçmakta bulmuşlar ve bu aşiretlerden bir kısmı Türkiye'ye bir kısmı da İran'a sığınmıştır. Bunlardan, Seyit Raşit Aşireti'ne (Şemdinli Aşireti'nin Irak kolu) mensup 700 kişilik bir grup, 28 Nisan'da Hakkari'ye gelerek, Türkiye'ye iltica etmiştir (Akşam, 29.04.1959: 1,7; Bellisar, 1959: 2). Çoğunluğunu yine Kürtlerin oluşturduğu ve yaklaşık 300 kişi oldukları belirtilen başka bir Iraklı grup da aynı gün Türkiye'ye göç etmiştir. Özellikle son gelen grup içinde Kerküklü Türkmenlerin de olduğu belirtiliyordu. O günün akşamında ise 3 Türkmen ailesi sınırı geçerek Türkiye'ye iltica etmiştir (Son Posta, 29.04.1959: 1,7; Vatan, 29.04.1959: 1; Milliyet, 30.04.1959: 1,5).

28 Nisan'da konuyla ilgili bilgi isteyen Irak Maslahatgüzarı'na gerekli izahat verildikten sonra Türk Dışişleri Bakanlığı tarafından iltica hadisesinin Türk-İrak dostluğunu bozmayacağını bildiren yeni bir açıklama yapılmıştır (Akşam, 29.04.1959: 1,7). Irak'tan Türkiye'ye gerçekleşen ilticalar hakkında görüşme yapmak üzere 29 Nisan'da General Kasım'ı ziyaret eden Türkiye Büyükelçisi Behçet Türkmen de, Türk Dışişleri Sözcüsünün beyanatına paralel bir açıklama yaptıktan sonra ilticaların normal karşılanması gerektiğini bildirmiştir (Hürriyet, 30.04.1959: 1,5). Resmî makamlardan yapılan bu tür açıklamalar, elbette ki her iki ülke vatandaşlarının birbirleri aleyhine önyargılı düşüncelere kapılmamaları, onların teskin edilmeleri amacıyla yapılmıştır. Ancak verilen beyanatların ardından, göç ve iltica gibi hareketlerin devam etmesi, Irak'ta bir türlü sükunetin sağlanamaması ve daha kanlı gelişmelerin yaşanması gibi korkulan tahminlerin gerçekleşmesi, Türkiye'deki siyasi iradenin iki devlet arasındaki ilişkilerin zedelenmemesi için sadece bu tür beyanatlar vermekle yetindiğini, bunun ilerisine geçerek Irak'ta huzur ve istikrarın sağlanması adına herhangi bir ciddi teşebbüste bulunmadığını göstermektedir.

Sonuç

Irak'ta 14 Temmuz 1958 tarihinde gerçekleşen ihtilal, ülkedeki krallık rejimini yıkarak yerine "Cumhuriyet" rejimini kurduğundan başlangıçta Irak halkı için büyük umutlar vaat eden bir gelişme olmuştur. Rejim değişikliği sonrası hazırlanan yeni anayasa ise söz konusu beklentileri daha fazla yükseltmiştir. Fakat kısa bir süre sonra ihtilalin liderlerinden olan General Kasım'ın iktidara tam anlamıyla hâkim olup muhaliflerini veya kendisine karşı tehdit olarak gördüğü

iktidar ortaklarını etkisiz hale getirmeye başlaması hem Irak halkında büyük bir hayal kırıklığına ve hizipleşmeye hem de Irak'ın uluslararası arenada eksen kayması yaşamasına sebep olmuştur.

Kasım'ın özellikle komünistler ile Kürtlere dayanan bir politika izleyerek milliyetçileri dışlayıcı bir tavır takınması, ülkenin kuzey bölgeleri başta olmak üzere Irak'ın genelinde “komünist”- “milliyetçi” şeklinde bir ayrışmanın ortaya çıkmasına sebep olduğundan iktidar destekli komünist gruba dahil olmayan tüm kesimler adeta “milliyetçi” addedilerek etkinliklerine son verilmesi gereken unsurlar olarak görülmüşlerdir. Bu durum, toplumun ayrışması sonucunu doğurduğundan oldukça önemsenmesi gereken bir husustur. Nitekim General Kasım, böylesi bir yönetim stratejisi izleyerek kendi iktidarını kuvvetlendirmesine karşın Irak'ın siyasi ve toplumsal ülke bütünlüğüne büyük zararlar vermiş, adeta ülkedeki bazı gruplar içinde otonom, hatta bağımsızlık elde etmek şeklinde düşüncelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Üstelik orta ve uzun vadeli bu planların hayata geçirilmesi için de örgütlenilip, çalışılmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Irak'ta 1958 İhtilali'ni takip eden ilk bir yıl, ülke yönetiminde kişisel iktidarın korunması adına toplumda yaratılan orta ve yüksek ölçekli ayrıştırıcı, kutuplaştırıcı politikaların ülkenin geleceği açısından oldukça zararlı sonuçlar doğurduğunu gösteren önemli bir tarihsel kesit olarak değerlendirilebilir.

Rejim değişikliği sonrası yaşanan her türlü siyasi, askeri, toplumsal gelişme, Irak'ta önemli oranda bir eksen kaymasına sebep olmuştur. General Kasım'ın komünistlerle birlikte hareket etmesi, akabinde Sovyet Rusya'dan gelen Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt gruplardan destek alması/vermesi ve Sovyet Rusya ile yapılan antlaşmalar ve nihayet Bağdat Paktı'ndan çıkması, şimdiye kadar İngiltere güdümünde nispeten Batı dünyası ile birlikte hareket eden Irak'ın artık Batı Blokundan kopup Doğu Blokuna, dolayısıyla Sovyetler Birliği'ne kaydığını, onun güdümüne girmeye başladığını göstermektedir. Sovyet Rusya ve onun etkisi altındaki diğer Ortadoğu devletlerinden Suriye ve Mısır ise Irak'ın geleceği noktasında bu durumu çok iyi değerlendirecektir. Nitekim Irak'ta kısa bir süre sonra Baas İktidarının tam anlamıyla kurulacak olması bunu göstermektedir.

1958 İhtilali'nin Irak'ın siyasi ve toplumsal düzenini sürekli sekteye uğratacak olan “İhtilaller Dönemi”ni başlattığı da söylenebilir. Nitekim ilerleyen yıllarda iktidardan memnun olmayan kesimler, buldukları/aldıkları destekle ve çoğu zaman da askeri bir güçle yönetimi ele geçirmeye çalışacaktır. Bu yönüyle 1958 İhtilali, 1963 ve 1968 yıllarında iktidara yönelik gerçekleştirilecek müdahalelerin öncüsü olmuştur, denilebilir.

Irak toplumu içinde, yaşanan gelişmelerden en fazla muzdarip olan unsur hiç şüphesiz Türkmenlerdi. Türkmenler, “milliyetçi” gruplar arasında değerlendirildiklerinden Bağdat yönetiminin desteklediği Komünist-Kürt İttifakının yoğun baskıları altında kalmışlardır. 24-26 Ekim’de Kerkük’te yaşanan kanlı olaylar bunun açık bir delilidir. Buna karşın aynı kanlı olaylar, Türkmenlerin de kendilerini korumaları adına harekete geçilmesi gerektiğini ortaya koyan bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu yönüyle 24-26 Ekim 1958 tarihi, Türkmenlerin silahlanma ve kendi kendilerini korumak adına örgütlenme kararı aldıkları tarih, adeta bir milat olmuştur. Yine 24-26 Ekim Olayları, Musul İsyanı ve benzeri ülkedeki şiddet olayları bir türlü sonlandırılıp sükûnet sağlanamadığından ileride Irak’ın kuzey bölgelerinde şiddet derecesi her geçen gün artan yeni gelişmelerin yaşanabileceği ihtimalini ortaya çıkarmıştır ki çok kısa bir süre sonra 14-17 Temmuz 1959 tarihleri arasında gerçekleşecek olan “Kerkük Katliamı” bunu kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla ihtilal sonrası Irak’ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler, adeta Kerkük Katliamı’nın da habercisi olmuştur.

Türkiye’nin ise tüm yaşanan gelişmeleri diplomasi ve basın aracılığı takip ettiği, üstelik Irak yönetimini de yine aynı yollarla itidalli olmaya davet ettiği anlaşılmıştır. Fakat dolaylı yollardan gerçekleştirilen bu tarz müdahaleler dahi Türkiye açısından oldukça olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Keza, Irak’ın kuzeyindeki tek Türk konsolosluğu olan Musul Konsolosluğu’nun kapatılması, Türkiye’nin doğrudan bölge ile olan tek irtibat kaynağının da ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Yine komşularında yaşanan her türlü gelişmenin Türkiye’yi de yakından ilgilendirdiği, dahası, etkilediği Irak’taki söz konusu gelişmelerle bir kez daha kanıtlanmıştır. Zira Irak’tan Türkiye’ye yönelik gerçekleşen göç ve iltica hareketleri bu açıdan küçümsenecek bir etki değildir. Türkiye’nin sürekli göçmen kabul ettiği ve iltica hakkı verdiği şeklindeki algının Ortadoğu halklarında artık yavaş yavaş oluşmaya başlaması, söz konusu göç hareketlerinin zaman içerisinde artarak devam etmesine sebep olmuştur. Bu ise uzun vadede Türkiye’nin demografik yapısında kırılğan hassasiyetler oluşturacağından oldukça dikkat edilmesi gereken bir husustur.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA.), 30..1.0.0/ 123.790..3.
(10.03.1959).

Kurum Yayınları

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi [T.B.M.M. ZC.] (1959).
d.XI, c.7, (28 Şubat 1959), Ankara: T.B.M.M. Matbaası.

Kitap ve Makaleler

Akçora, E. (2006). Cumhuriyetten Günümüze Türk-İrak İlişkileri ve Türkmenler. *İkinci Orta Doğu Semineri Düünden Bugüne Irak (27-29 Mayıs 2004 Bildiriler I)* Tam Metin içinde (s. 21-52).

Arı, T. (2004). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset, Savaş ve Diploması*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Bilgin, M. S. (1992). *Barzani*. İstanbul: Fırat Yayınları.

Hürmüzlü, E. (2003). *Türkmenler ve Irak*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Koçak, N. (1999). Kerkük Katliamı. *Kardaşlık*, 1 (3), 24-25.

Kutschera, C. (2001). *Kürt Ulusal Hareketi*. Başkaya, F. (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.

Nakip, M. (2007). *Kerkük'ün Kimliği*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Pamukçu, E. (1991). Kerkük Katliamı ve Kürt Senaryoları. *Kerkük*, 2(5), 5-7.

Saatçi, S. (1996). *Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*. İstanbul: Tarih Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

Talabanî, N. (2005). *Kerkük Bölgesi'nin Araplaştırılması*. Avşar, Z. (Çev.). İstanbul: Avesta Yayınları.

Turan, Ö. (1996). Irak'ın Milletler Cemiyetine Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları. *Avrasya Dosyası (Kuzey Irak Özel)*, 3 (1), 23-36.

Yakuboğlu, E. (1976). *Irak Türkleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Yılmaz, H. (2003). Irak'ın Gizlenen Gerçeği: Türkmenler. *Stratejik Analiz Dergisi*, 4(37), 23-35.

Tezler

Hakkı, P. (2007). *Yeni Irak Anayasası'nın Getirdiği Sistem*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, S. (2005). *Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar ve Bunun Türk Kamuoyuna Yansımaları (1924-1959)*. (Yayımlanmamış

Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi / Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Sürelî Yayınlar

- “Irak’ta Türkçe Konuşmak Yasak Edildi”. *Milliyet*, 25.04.1959.
 3 Bin Iraklı İhtilâlcî Türkiyeye İltica Etti. *Son Posta*, 11.03.1959.
 Abdüsselâm Arif Dün Tevkif Edildi. *Hürriyet*, 05.11.1958a.
 Abdüsselâm Arif Irak’ta Neler Yapmak İstemiş. *Son Posta*, 15.11.1958.
 Akbaş, T. (1958). Kürtler İsyana Kışkırtılıyor. *Hadiselere Tercüman*, 13.11.1958.
 Ankaradaki Iraklı Türkler A.Menderes’e Telgraf Çekti, *Son Telgraf*, 09.11.1958.
 Arap Milliyetçiliği. *Vatan*, 29.07.1958.
 Araplar Arasında Nümayiş Düellosu. *Son Posta*, 13.03.1959.
 Arcayürek, D. (1963). İhtilâlcilerin Avukatı İfşa Ediyor: “Musul Ayaklanmasından Sonra Kerkükte Türkler de Öldürüldü”. *Cumhuriyet*, 14.02.1963.
 Aytek, Y. (1974a). Irak Türkleri ve Barzani (1). *İstanbul*, 30.03.1974.
 Aytek, Y. (1974b). Irak Türkleri ve Barzani (2). *İstanbul*, 31.03.1974.
 Aytek, Y. (1974c). Irak Türkleri ve Barzani (3), *İstanbul*, 01.04.1974.
 Aytul, T. (1959). İhtilâlden Sonra (2). *Milliyet*, 10.08.1959.
 Bağdat Elçimiz Irak’tan İlticalar Hakkında General Kasımla Konuştu. *Hürriyet*, 30.04.1959.
 Bağdat Paktı Ne Olacak?. *Cumhuriyet*, 15.07.1958a.
 Bağdat’da Nümayişler İki Gündür Devam Ediyor. *Hadiselere Tercüman*, 07.11.1958.
 Başvekil Kasım Irakta Duruma Hâkim Oldu. *Hürriyet*, 06.11.1958.
 Bazı Iraklılar Türk Sınırında Çadır Kuruyor. *Hürriyet*, 10.03.1959a.
 Bellisar, M. F. (1959). Iraktaki Huzursuzluk. *Hürriyet*, 05.05.1959.
 Bir Türk Kerkük’ü Dokuz Saat İçinde Terke Mecbur Edildi. *Vakit*, 12.11.1958.
 Coşar, Ö. S. (1958a). Irak Dahilî Harbe mi Giriyor?. *Cumhuriyet*, 07.11.1958.
 Coşar, Ö. S. (1958b). Irak’ın Bize Notası!. *Cumhuriyet*, 20.11.1958.
 Coşar, Ö. S. (1958c). Türkiye Dışı Türkler. *Cumhuriyet*, 11.11.1958.
 Coşar, Ö. S. (1959). Bastırılan İhtilal, *Cumhuriyet*, 11.03.1959.
 Dışişleri Bakanlığının Bildirisi, *Ulus*, 12.03.1959.
 Dün Irakta Hükûmet Darbesi Yapıldı N. Sait Paşa ve Abdülilah Öldürüldü. *Son Telgraf*, 15.07.1958.
 Evsal, V. (1958). Irakta Türklerin Acıklı Durumu. *Cumhuriyet*, 13.11.1958.

- Genç Kral Faysal'ın da Öldürüldüğü Anlaşıldı. *Hadiselere Tercüman*, 17.07.1958.
- General Tabakçalı Kurşuna Dizilecek. *Cumhuriyet*, 17.09.1959.
- Gl.Kasım Ordudan Endişe Ediyor. *Milliyet*, 14.12.1958.
- Hariciye Vekâletinin Bir Tebliği. *Son Telgraf*, 12.03.1959.
- Irak Ataşesi İdam Haberlerini Yalanlıyor. *Milliyet*, 06.01.1959.
- Irak Başvekilinin Basın Toplantısı. *Vakit*, 28.07.1958.
- Irak Bir Türkü Hudud Dışı Etti. *Cumhuriyet*, 12.11.1958.
- Irak Bize İzahat Verdi. *Milliyet*, 07.11.1958.
- Irak Dün Bize Bir Nota Verdi. *Milliyet*, 19.11.1958.
- Irak Hükûmeti Kerkükteki Türklere Baskı Yapıyor. *Hadiselere Tercüman*, 06.11.1958.
- Irak İhtilâl Hükûmeti Rusya ile Anlaşıyor. *Son Telgraf*, 19.07.1958.
- Irak İhtilâl Liderleri Arasında İhtilâf. *Son Posta*, 01.10.1958.
- Irak Komünist Bloka Kayıyor. *Milliyet*, 19.03.1959.
- Irak Konsoloslukların Kapatılmasını İstiyor. *Vakit*, 19.11.1958.
- Irak Nezdinde Teşebbüse Geçtik. *Milliyet*, 20.11.1958.
- Irak Tarafsız Bir Siyaset Güdecekmiş. *Son Telgraf*, 28.07.1958.
- Irak ve B.Trakya'dan Yurda İlticalar Artıyor. *Akşam*, 17.12.1958.
- Irak, Kerkük ve Musul Konsolosluklarımızı Kapatmamızı İstedi. *Son Posta*, 19.11.1958.
- Irak'da Yeni Bir Komplo. *Yeni Sabah*, 09.12.1958.
- Irak'ta Bir İsyân Çıktı. *Milliyet*, 09.03.1959.
- Irak'ta Bozguna Uğrayan Âsiler Suriye'ye Kaçıyor. *Hürriyet*, 12.03.1959.
- Irak'ta Çarpışma Devam Ediyor. *Milliyet*, 11.03.1959.
- Irak'ta Durum Gergin. *Akşam*, 07.11.1958.
- Irak'ta Durum Gergin. *Cumhuriyet*, 07.11.1958.
- Irak'ta Durum Karışık. Bağdat İle Kahire'nin Arası Açılıyor. *Hürriyet*, 11.03.1959.
- Irak'ta Dün 17 Kişi İdam Edildi. *Hürriyet*, 21.09.1959.
- Irak'ta Geçici Bir Anayasa İlan Edildi. *Vatan*, 28.07.1958.
- Irak'ta İhtilâl Gittikçe Genişliyor. *Hürriyet*, 10.03.1959b.
- Irak'ta İhtilâl Oldu. *Hürriyet*, 15.07.1958a.
- Irak'ta Kanlı İhtilâl. *Son Posta*, 15.07.1958a.
- Irak'ta Kızıl Nüfuzu Artıyor. *Milliyet*, 05.01.1959.
- Irak'ta Türk Düşmanı Unsurlar Faaliyette. *Milliyet*, 13.11.1958.
- Irak'ta Türklerle Kızıllar Arasında Çarpışma. *Son Posta*, 13.01.1959.
- Irak'ta Umumî Af. *Son Posta*, 08.09.1958.
- Irak'ta Vaziyet Karışıyor. *Milliyet*, 06.11.1958.
- Irak'ta, Türklere Baskı Yapılıyor. *Ulus*, 19.03.1959.
- Irak'taki Türk Konsoloslukları. *Hürriyet*, 20.11.1958.

- Irak'tan İltica Edenler Bin'i Buldu. *Milliyet*, 30.04.1959.
- Irak'tan Kitle Halinde İlticalar Devam Ediyor. *Son Posta*, 29.04.1959.
- Iraklı 700 Mülteci Doğu Anadolu'ya Yerleştirilecek. *Akşam*, 29.04.1959.
- Iraklı Liderler Arasında İhtilâf Baş Gösterdi. *Milliyet*, 13.09.1958.
- Irakta Dün Sabaha Karşı İhtilal Çıktı. *Cumhuriyet*, 15.07.1958b.
- Irakta İhtilâlin İkinci Günü. *Son Posta*, 16.07.1958.
- Irakta Yeni Bir Askerî Ayaklanma Oldu. *Son Posta*, 09.03.1959.
- Irakta Yeni Karışıklıklar. *Son Posta*, 06.11.1958.
- Iraktaki Türkler İçin Bir Tek Çare Kalıyor: Göç. *Akşam*, 26.04.1959.
- İhtilâl Hükûmeti Anlaşma Zemini Arıyor. *Son Posta*, 20.07.1958.
- İhtilalciler Bağdat Paktına Muhalif. *Hürriyet*, 15.07.1958b.
- İstanbuldaki Kerkük Türkleri Kürt Tecavüzünü Tel'in Ettiler. *Hürriyet*, 08.11.1958.
- İsyan Bastırıldı Şavvaf Öldürüldü. *Milliyet*, 12.03.1959.
- Kasım İhtilâl Arkadaşını Irak'tan Attı. *Milliyet*, 01.10.1958.
- Kerkük Katliamı. *Devlet*, 14.07.1969.
- Kerkük Kürtleri Türklere Saldırdı. *Hadiselere Tercüman*, 05.11.1958.
- Kerkük Olayları Ankarada Alâka ile Takip Ediliyor. *Hürriyet*, 07.11.1958.
- Kerkük Olayları Etrafında Irak Sefaretinin Tavzihi. *Cumhuriyet*, 15.11.1958.
- Kerkük Tekrar Karıştı. *Cumhuriyet*, 09.11.1958.
- Kerkük Türkleri Hakkında Irak'tan Malumat İstedik. *Son Posta*, 07.11.1958.
- Kerkük Türkleri Kızıl Kürtlerle Çarpıştı. Bir Türk Binbaşısı Öldü. *Son Posta*, 05.11.1958.
- Kerkük Türkleri Yine Tecavüze Uğradılar. *Hürriyet*, 09.11.1958.
- Kerkük'lü Türklere Baskı!. *Ulus*, 15.03.1959.
- Kerkük'te Durum Hâlâ Karışık. *Hadiselere Tercüman*, 08.11.1958.
- Kerkük'te Komünistler ATA'mızın Fotoğrafını Parçaladılar. *Hadiselere Tercüman*. 09.11.1958.
- Kerkük'te Kürtler Yine Türklere Saldırdılar. *Milliyet*, 09.11.1958.
- Kerküklü Türkler Can ve Mallarının Emniyet Altına Alınmasını İstiyorlar. *Vakit*, 06.11.1958.
- Kerküklü Türkler Hicrete Zorlanıyor. *Son Posta*, 10.11.1958.
- Kerküklü Türklere 5 Bin Kürt Saldırdı... *Hürriyet*, 05.11.1958b.
- Kerküklü Türklerin Müracaatı. *Cumhuriyet*, 06.11.1958.
- Kerkükte Askerî Tedbir Alındı. *Akşam*, 08.11.1958.
- Kerkükte Türklerle Komünistler Çarpıştı. *Son Posta*, 15.03.1959.
- Kerkükteki Yeni Çarpışmalarda Altı Kişi Öldü. *Cumhuriyet*, 13.01.1959.

- Kızıldemir, V. (1964a). Türklere Karşı (13). *Cumhuriyet*, 13.01.1964.
- Kızıldemir, V. (1964b). Türklere Karşı (14). *Cumhuriyet*, 14.01.1964.
- Kuzey Irak'ta Dün Ayaklanma Oldu. *Cumhuriyet*, 09.03.1959.
- Kuzey Irakta Yaşayan Türkler Sınırı Geçip Bize İltica Ediyorlar. *Vatan*, 29.04.1959.
- Kürtler Türkler İle Çarpıştı. *Milliyet*, 05.11.1958.
- Kürtler, Kerkük Türklerine Dün Yine Saldırdılar. *Vakit*, 09.11.1958.
- Melik, H. (1958). Barzani ve Kürtler (6). *Yeni İstanbul*, 07.06.1958.
- Musul Şehri Bombalandı. *Yeni Sabah*, 10.03.1959.
- Musul ve Basrada Nümayişler Oldu. *Milliyet*, 20.12.1958.
- Musul'da Çarpışma. *Ulus*, 13.02.1959.
- Nasır İhtilal Hükümetini Tanıdı. *Son Posta*, 15.07.1958b.
- Neftçi, N. (1958a). Kerkük'ten Geliyorum: Irak Anayasası Türkleri Tanımıyor. *Yeni Sabah*, 10.12.1958.
- Neftçi, N. (1958b). Kerkük'ten Geliyorum: Kerkükteki Son Olaylar ve Türklerin Kaderi, *Yeni Sabah*, 18.12.1958.
- Neftçi, N. (1958). Iraktan Geliyorum: Irak Türklerini Bekliyen Katliâm Tehlikesini Gözden Uzak Tutmamalıyız! (4). *Cumhuriyet*, 20.12.1958.
- Orta Doğu Karışıyor. *Vakit*, 05.11.1958.
- Peremeci, B. (1958). Irak Ne Yaptığımı Bilmiyorum. *Akşam*, 13.11.1958.
- Suriye'ye Sekiz Bin Irak'lı Âsi İltica Etti. *Yeni Sabah*, 13.03.1959.
- Us, A. (1958a). Kerkük Hadisesi. *Vakit*, 08.11.1958.
- Us, A. (1958b). Kürt Tahrikçiliği, *Vakit*, 11.11.1958.
- Us, A. (1959). Musul İsyanının Bastırılması...", *Vakit*, 14.03.1959.
- Yakuboğlu, E. (1963). General Kasım, Bir Türk Ailesini Bütün Fertleri ile Ortadan Kaldırıyordu, *Yeni İstanbul*, 18.02.1963.
- Yarım Milyon Türkün Mukadderatı İle Yakından Alakadar Oluyoruz. *Vakit*, 07.11.1958.
- Yazman, S. C. (1958). Irak'ta Üvey Evlât Muamelesi Gören: Kerkük'teki Türkler. *Hürriyet*, 09.12.1958.
- Yeni Irak Başvekili Konuştu. *Hadiselere Tercüman*, 28.07.1958.